

ISSN 2524-2547

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Науковий журнал

Випуск 57

SOCIAL ECONOMICS

Scientific journal

Issue 57

Заснований 2000 року

Харків – 2019

Журнал присвячений висвітленню результатів наукових досліджень у галузі економічних наук: питання мотивації праці, управління на різних рівнях економіки, кредитна і грошова системи, облік та аудит, міжнародна економіка та світове господарство, економіко-математичні методи і моделі, статистичний аналіз і маркетингові стратегії.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей.

Журнал є фаховим виданням у галузі економічних наук (Наказ Міністерства освіти і науки України № 241 від 09.03.2016 р.).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 10 від 28 жовтня 2019 р.).

Редакційна колегія:

Глушенко О. В. – головний редактор, доктор екон. наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Стеценко Т. В. – відповідальний секретар, кандидат екон. наук, доцент ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Меркулова Т. В. – доктор екон. наук, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Біткова Т. В. – кандидат екон. наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Давидов О. І. – кандидат екон. наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Євтушенко В. А. – кандидат екон. наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Хмельков А. В. – кандидат наук з держ. управління, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Кузьминчук Н. В. – доктор екон. наук, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Янцевич А. А. – доктор фіз.-мат. наук, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Мангушев Д. В. – кандидат екон. наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Соболев В. М. – доктор екон. наук, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Задорожний Г. В. – доктор екон. наук, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Тютюнникова С. В. – доктор екон. наук, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Погореленко Н. П. – кандидат екон. наук, доцент, Харківський національно-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», Україна.

Пономарьова Т. В. – кандидат екон. наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Павел Староста – доктор наук, професор, проректор з питань національного та міжнародного співробітництва, Лодзький університет, Польща.

Анна Станкевич-Мруз – PhD, доцент факультету менеджменту і інженерії продукції, Лодзький технічний університет, Польща.

Лещина Ю. В. – технічний секретар, викладач, ХНУ імені В. Н. Каразіна, Україна.

Адреса редколегії:

61002, м. Харків, вул. Мירוносицька, 1,
економічний факультет
Харківського національного університету імені
В. Н. Каразіна.
Тел. (057) 707 51 94, sejournal@karazin.ua.
<https://periodicals.karazin.ua/soceconom>

Статті пройшли подвійне сліпе рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію KB № 24006-13846P від 19.06.2019 р.

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2019

The scientific journal is dedicated to highlighting the results of research on issues of labor motivation, management at various economy levels, the credit and monetary system, accounting and auditing, international economics and the world economy, economics and mathematical methods and models, statistical analysis and marketing strategies.

For researchers, lecturers, practitioners, postgraduates and students of economic specialties.

The scientific journal is a professional edition in the field of Economic Sciences (Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 241 dated March 9, 2016).

Approved for publication by the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University (protocol № 10 dated October 28, 2019).

Editorial board:

Hlushchenko O. V. – Chief Editor, D.Sc., Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Stetsenko T. V. – Executive Secretary, PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Merkulova T. V. – D.Sc., Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Bitkova T. V. – PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Davydov O. I. – PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Yevtushenko V. A. – PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Khmelkov A. V. – PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Kuzmynchuk N. V. – D.Sc., Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Yantsevych A. A. – D.Sc., Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Mangushev D. V. – PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Sobolev V. M. – D.Sc., Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Zadorozhnyi G. V. – D.Sc., Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Tiutiunykova S. V. – D.Sc., Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Pogorelenko N. P. – PhD, Associate Professor, Kharkiv Educational and Scientific Institute of SHEI «Banking University», Ukraine.

Ponomarova T. V. – PhD, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Paweł Starosta – D.Sc., Professor, Vice-Rector for Domestic and International Co-operation, University of Lodz, Poland.

Anna Stankiewicz-Mróz – PhD, Associate Professor, Department of Management Systems and Innovation, Lodz University of Technology, Poland.

Lieschyna Yu. V. – Technical Secretary, lecturer V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Address:

61002, Kharkiv, st. Mironositskaya, 1,
Faculty of Economics
V. N. Karazin Kharkiv National University
Phone: (057) 707 51 94
sejournal@karazin.ua
<https://periodicals.karazin.ua/soceconom>

The journal uses double-blind review.

Certificate of state registration KB № 24006-13846P dated June 19, 2019.

© V.N. Karazin Kharkiv National University, 2019

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА

Г. В. Задорожний ПРОРИВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ РОЗРОБКИ НОВОЇ ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ ЛЮДИНОМІРНОЇ НАУКИ В СФЕРІ ГОСПОДАРСТВОЗНАННЯ (російською)	6
--	---

ФІНАНСИ

А. С. Дядін ТЕХНІКА СЦЕНАРІЇВ В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА	18
А. М. Галайко ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	25

СТУДЕНТСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ

О. В. Дмитренко, А. О. Булик МАКРОЕКОНОМІЧНА НЕРІВНОВАГА ТА ФОРМИ ЇЇ ПРОЯВУ В ЕКОНОМІЦІ	32
А. К. Погореленко КОРПОРАТИВНІ КОНФЛІКТИ: ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВ'ЯЗАННЯ	39

CONTENT

ECONOMICS

H. Zadorozhnyi BREAKTHROUGH METHODOLOGICAL DEVELOPMENTS OF A NEW POSTNON-CLASSICAL HUMAN-SCALE SCIENCE IN THE FIELD OF ECONOMIC SCIENCES (In Russian)	6
---	---

FINANCES

A. Diadin SCENARIUM TECHNIQUE IN ANTI-CRISIS FINANCIAL MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE (In Ukrainian)	18
A. Halaiko IMPROVEMENT OF MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES AS PRECONDITION OF EFFECTIVE ACTIVITY OF STATE AGRICULTURAL ENTERPRISES (In Ukrainian)	25

STUDENT RESEARCH

O. Dmytrenko, A. Bulik MACROECONOMIC imbalance and forms of its manifestation in ECONOMY (In Ukrainian)	32
A. Pohorelenko CORPORATE CONFLICTS: CONTENTS AND FEATURES OF RESOLUTION (In Ukrainian)	39

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

Г. В. Задорожный ПРОРЫВНЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ НОВОЙ ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКОЙ ЧЕЛОВЕКОМЕРНОЙ НАУКИ В СФЕРЕ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ	6
---	---

ФИНАНСЫ

А. С. Дядин ТЕХНИКА СЦЕНАРИЕВ В СИСТЕМЕ АНТИКРИЗИСНОГО ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЯ (на украинском)	18
А. М. Галайко СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ЭФФЕКТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ (на украинском)	25

СТУДЕНЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

А. В. Дмитренко, А. А. Булик МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЕ НЕРАВНОВЕСИЕ И ФОРМЫ ЕГО ПРОЯВЛЕНИЯ В ЭКОНОМИКЕ (на украинском)	32
А. К. Погореленко КОРПОРАТИВНЫЕ КОНФЛИКТЫ: СОДЕРЖАНИЕ И ОСОБЕННОСТИ РЕШЕНИЯ (на украинском)	39

ЕКОНОМІКА

УДК 330.8

DOI: 10.26565/2524-2547-2019-57-01

**ПРОРЫВНЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗРАБОТКИ НОВОЙ
ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКОЙ ЧЕЛОВЕКОМЕРНОЙ НАУКИ В СФЕРЕ
ХОЗЯЙСТВОВЗНАНИЯ**

Задорожный Григорий Васильевич
доктор экономических наук, профессор,
академик Академии экономических наук Украины,
академик Академии философии хозяйства,
академик Международной кадровой академии,
заведующий кафедрой международной экономики и мирового хозяйства
Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,
пл. Свободы, 4, 61022, Харьков, Украина
e-mail: i.business@karazin.ua
ORCID ID: 0000-0002-4488-4173

Выход из углубляющегося глобального кризиса возможен через кардинальное изменение методологии постижения целостной реальности. Традиционная механико-материалистическая наука явно игнорирует целостность мира и человека, его духовность. Триалектика как истинный метод постижения живого целостного мира и разрабатываемая в ее русле новая личностная методология исходит из признания триипостасной – духовно-био-социальной природы человека, специфика которого, как представителя особого сознательного природного рода, определяется человечностью, в которой заложена свобода-ответственность личностного благостного творчества. Триипостасная природа человека, его человечность отражается в уноме как исходном глубинном коде человеческого жизнеразвертывания – потенциальном универс-качестве жизненного процесса развертывания личности, которое достигает своей высшей формы в каждом поступке личности, когда ее самореализация обретает личностное качество свободы-ответственности.

Постижение унома, включающего в себя геном и мемон, направлено на задавание целерациональности трансформациям хозяйства человеческих смыслов-ценностей, позволяющих исследовать глубинное духовно-смысловое единство отдельно действующих субъектов хозяйствования. Уномика – это новая судьбоносная наука о человечности, которая имеет своей целью исследовать и обосновывать благостный формат жизнедеятельности-поступка личности-микрокосма, исходя из понимания-развертывания синкретичной размерности ценностно-смыслового Универсума (макрокосма). Она требует духовно-опытного, экзистенциального основания познания хозяйствующего человека, которое утверждает верховенство личности. Раскрыт формат «уномика – глобалистика». При постижении унома личности первостепенную роль играет проблема исследования ее экзистенциалов, задающих смыслы жизни – продуктивного для человечества хозяйственного творчества. Три главных экзистенциала человеческого существования: духовность, свободу и ответственность (В. Франкл). Их осмысление в новом формате триалектики позволило углубиться до понимания экзистенциала «свобода-ответственность». Третьим экзистенциалом бытия человека в мире является любовь.

Ключевые слова: личность, человечность, уном, уномика, триалектика, экзистенциал, духовность, свобода-ответственность, любовь, поступок, творчество.

JEL Classification: A120; B410; Z130.

**ПРОРИВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ РОЗРОБКИ НОВОЇ
ПОСТНЕКЛАСИЧНОЇ ЛЮДИНОМІРНОЇ НАУКИ
В СФЕРІ ГОСПОДАРСТВОЗНАННЯ**

Задорожний Григорій Васильович
доктор економічних наук, професор,
академік Академії економічних наук України, академік Академії філософії
господарства, академік Міжнародної кадрової академії,
завідувач кафедри міжнародної економіки та світового господарства
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
пл. Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: i.business@karazin.ua
ORCID ID: 0000-0002-4488-4173

Вихід з глобальної кризи, що поглиблюється, можливий через кардинальну зміну методології осягнення цілісної реальності. Традиційна механіко-матеріалістична наука явно ігнорує цілісність світу і людини, її духовність. Триалектика як істинний метод осягнення живого цілісного світу і нова особистісна методологія, що зараз розробляється, виходить з визнання єдиної трипостасної – духовно-біо-соціальної природи людини, специфіка якої як представника особливого свідомого природного роду визначається людяністю, в якій закладено свобода-відповідальність особистісної благісної творчості. Трипостасна природа людини, її людяність виражається в уномі як висхідному глибинному коді людського життерозгортання – потенціальній універс-якості життєвого процесу розгортання особистості, котрий досягає своєї вищої форми в кожному вчинку особистості, коли її самореалізація набуває особистісної якості свободи-відповідальності.

Осягнення уному, що включає в себе геном і мемон, спрямовано на задання целераціональності трансформаціям господарства людяних смислів-цінностей, які дозволяють досліджувати глибинну духовно-смыслову єдність роздільно діючих суб'єктів господарювання. Уноміка – це нова доленосна наука про людяність, що має своєю метою дослідження і обґрунтування благісного формату життєдіяльності-вчинку особистості-мікрокосму, виходячи з розуміння-розгортання синкретичної розмірності ціннісно-смыслового Універсума (макрокосму). Вона потребує духовно-досвідної, екзистенційної основи пізнання людини, яке затверджує верховенство особистості. У цьому сенсі першорядну роль при осягненні уному особистості грає проблема дослідження її екзистенціалів, що задають смисли життя для продуктивної для людства господарської творчості. Розкрито формат «уноміка – глобалістика». Три головні екзистенціали людського існування: духовність, свобода і відповідальність (В. Франкл). Осмислення їх у новому форматі триалектики дозволило заглибитися до розуміння екзистенціалу «свобода-відповідальність». Третім екзистенціалом буття людини у світі є любов.

Ключові слова: особистість, людяність, уном, уноміка, триалектика, екзистенціал, духовність, свобода-відповідальність, любов, вчинок, творчість.

JEL Classification: A120; B410; Z130.

**BREAKTHROUGH METHODOLOGICAL DEVELOPMENTS OF A NEW POSTNON-
CLASSICAL HUMAN-SCALE SCIENCE IN THE FIELD OF ECONOMIC SCIENCES**

Hryhorii Zadorozhnyi
Doctor of Economic Science, Professor,
Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine,
Academician of the Academy of Philosophy of Economics,
Academician of the International Personnel Academy,
Head of the the Department of International Business and World Economy
V.N. Karazin Kharkiv National University
4, Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine
e-mail: i.business@karazin.ua
ORCID ID: 0000-0002-4488-4173

A way out of the deepening global crisis is possible through a fundamental change in the methodology for realizing holistic reality. The traditional mechanics-materialistic science clearly ignores the integrity of the world and man, his spirituality. Trialectics as a true method of

comprehending the living integral world and developing in its course a new personal methodology is based on the recognition of the three-pointed personality – the spiritual and bio-social nature of man, the specificity of which as a representative of a special conscious natural kind is determined by humanity, in which the freedom of personal benevolent creativity lies. The three-person nature of a man, his humanity, is reflected in unome as the initial deep-seated code of human life-unfolding — a potential universality-quality of the life process of unfolding a personality that reaches its highest form in every act of a personality when its self-realization acquires the personal quality of freedom-responsibility.

The comprehension of the unom, which includes the genome and the memon, is aimed at setting the purity of the transformations of the economy of human senses-values, which allow exploring the deep spiritual and semantic unity of the separate economic entities. Unomics is a new fateful science of humanity, which aims to explore and substantiate the benevolent format of the life activity of the individual-microcosm act, based on the understanding-deployment of the syncretic dimension of the value-semantic Universe (macrocosm). It requires a spiritually experienced, existential basis for the knowledge of an economic person, which asserts the supremacy of the individual. The format «unomics – globalistics» is revealed. In understanding the unom of the personality, the primary role is played by the problem of studying its existentials, which define the meanings of life – economic production that is productive for humanity. Three main existentials of human existence are: spirituality, freedom and responsibility (V. Frankl). Their comprehension in the new format of trialectics allowed to go deeper into the understanding of the existential «freedom-responsibility». The third existential in the being of a human is love.

Keywords: Personality, Humanity, Unom, Unomics, Trialectic, Existential, Spirituality, Freedom-responsibility, Love, Deed, Creativity.

JEL Classification: A120; B410; Z130.

**Светлой памяти А. П. Мамалуя –
Человечного Человека посвящаяю.**

В начале марта прошло 110-летие со дня рождения профессора Александра Прокопьевича Мамалуя, основателя кафедры политической экономии Харьковского Каразинского университета, Учителя и Ученого, который ввел в увлекательный мир науки многих выпускников университета. Его творческое научное наследие многогранно. Многие нынешние ученые начинали свое миропостижение под его руководством. И самое главное его качество – *истинная живая человечность* – была тем жизнеутверждающим истоком, который заряжал свободо-ответственной творческой энергией всех, кто общался с Александром Прокопьевичем. Он вводил нас в мир человечности и тем самым предопределял мысли, решения, действия и поступки в формате человеколюбия, жизненной мудрости, благодостной жизнедеятельности. Живой урок человечности в значительной мере определил и направление моих научных исследований.

Путь к спасению только в пересмотре господствующих идей.
С. Франк

*Есть уже достаточные основания и настоятельная нужда
в новых усилиях самосознания и критического раздумья,
которое не может не относиться в первую очередь
к духовным основам современного хозяйства.*
С. Н. Булгаков

Постановка проблемы. Современная экономическая наука находится в затяжном кризисе, прежде всего потому, что ее исходные постулаты-догмы многовековой давности не дают возможности постигать целостного человека как определяющего субъекта благодостных для него хозяйственных преобразований. Господствующие в этой науке экономический индивид, методология индивидуализма, целерациональная противочеловечная конкуренция и биосоциальная природа человека – это и есть теоретические ис-

токи кризисности, которые неизбежно оборачиваются действительным кризисом глобального мира. Поиск путей выхода из кризиса требует прежде всего *кардинальных методологических изменений* в осмыслении антикризисных трансформаций, перехода в формат *человекомерности*, где именно человек-личность является истоком, целью, ядром и субъектом хозяйственного развития.

Анализ последних исследований и публикаций. В ходе напряженного осмысления глубинной реальности и нынешней

поверхностной кризисной действительности по пути формирования постнеклассической человекомерной науки в рамках развития *Харьковской Каразинской методологической школы исследований хозяйства* были последовательно предложены и обоснованы *7 гипотез* (положений-шагов), ставших *узловыми точками формирования нового хозяйственного мировосприятия* (Задорожный, 2015, с. 49-53). Эти гипотезы сегодня позволяют говорить о том, что *иначе возможное человеческое будущее* непосредственно связано с проективной идеей созидания и реализации национальной *сотериологической стратегии духовно-ноосферно-устойчивого общества*. Это следующие научные гипотезы:

1998 г. – *социальная экономика* (экономика), основанная на традиционном понимании сущности человека как *биосоциального* существа. Специальный глубинный анализ социальной составляющей показал, что *социальность* лишь фиксирует *взаимодействия* людей без четкого различения и указания *качественной направленности* этих взаимодействий: во благо или во зло. В ее содержании видится некая недостаточность и даже ачеловечность.

2000 г. – *интеллектономика как цивилизация одухотворенного интеллекта*. Понимание интеллекта как *логико-расчетного целерационализирующего* свойства человеческого сознания (более фундаментального основания реальности, чем материя, пространство и время) позволяет использовать интеллект как во благо (атомная энергетика), так и во зло (атомная бомба). Научные открытия – *нейтральны*, но их использование зависит от *человеческих качеств-ценностей* тех людей, которые внедряют их в жизнь. Приоритетность в международной конкуренции новой *5 стадии – интеллектуальной конкурентоспособности*.

2005 г. – *триипостасная – духовно-биосоциальная природа Чело-Века*. Именно *духовное* основание-составляющая *отличает Чело-Века* от всех иных живых видов; оно предопределяет и биологическое, и социальное. *Трансперсональная психология*, открывшая новую карту человеческой психики и человеческого сознания, предстала тем основанием мыслетворчества, которая четко показала потребность *духовного очеловечивания* реальности. Переход к *ценностной рациональности* и становление новой **6-й стадии** – *ценностной конкурентоспособности*.

2010 г. – *духовно-нравственная константа антропного принципа* предопределяет физические константы антропного принципа. В основе этой гипотезы лежит понимание того, что *наука* есть *расшифров-*

ка Божественных чертежей. Мощнейшими аргументами, которые были научно установлены, стало понимание того, что, с одной стороны, в самой ДНК жизнь существует лишь в виде *проекта*; с другой – в молекуле ДНК только 3-5 % ее наполняемости содержит привычную наследственную информацию от 46 родительских хромосом (23 – от отца и 23 – от матери); а в 95-97 %, которые среди генетиков совсем недавно еще назывались «генетическим мусором», оказались тем информационно-волновым «уномом», в котором именно и заложена «программа» *очеловечивания*. Но ее надо вспомнить, понимать, уметь развернуть, чтобы *человекоподобное существо «стало», «припомнило» себя как Чело-Века – Лица, обращенного к Вечности, вечным ценностям*.

2011 г. – *необходимость перехода от методологии индивидуализма к личностной методологии миропонимания* современного кризисного мира. Не индивид, а *целостная личность* является *базовым субъектом хозяйства*. Упрощенно трактуемый в неolibеральной теории *институт* и повсеместно насаждаемый *неоинституционализм* не может не восприниматься как *поверхностно-схоластическое «обновление»* кризисной «подкраски» фасада современной социально-экономической науки. В такой трактовке институты появляются лишь *на тринадцатом уровне постижения реальности*.

2012 г. – *архетип «свобода-ответственность»* как «предзаданная клеточка-основание» *развертывания* *человеческих* свойств, качеств, способностей человека в *духовном* мире (в какой-то мере аналог термина «пространство-время» в физическом мире). Этот архетип – *исходное основание творческого развертывания хозяйства как целостной сферы жизнеотправления, жизнедеятельности Чело-Века*.

2013 г. – *концепция-стратегия духовно-ноосферно-устойчивого развития* человеческого общества как *императивный путь* реализации человеческого *выживания* в современном *поликризисном* мире. Духовно-ноосферно-устойчивое развитие – *переход от экономики как деньгономики и потребительства, преследующих наращивание прибыли как конечной цели, к знаниеемному глобальному хозяйству*, где не просто традиционно понимаемые научные знания, а *целостное, цельное* (взаимодействующие научное и вненаучное) *Знание*, прежде всего *благостное* *жизнепостижительно-человечное онтологическое*, оплодотворяет *свободно-ответственное творчество* *человечной жизнедеятельности*.

Целью статьи является краткое содержательное раскрытие прорывных методологических разработок новой постнеклассиче-

ской человекомерной науки в сфере хозяйствознания, которые обоснованы в Харьковской Каразинской междисциплинарной методологической школе исследований современного хозяйства.

Основные результаты исследования.

Обсуждение на Всемирном экономическом форуме 2019 года проблем кризисности глобальной экономики позволили констатировать, что *либерализм* в его неолиберальном сценарии *зашел в тупик* и необходим поиск какого-то *нового поля* теоретического осмысления того, как выходить из этого тупика. На мой взгляд, таким новым форматом размышлений в русле выживания человека/человечества становится формирующаяся *постнеклассическая экономическая наука*, которая открыла новый тренд исследований *человекомерности*, постижения человекомерных комплексов, где человек является их живо-творческим ядром. Раскроем некоторые основоположные методологические утверждения в данном ключе.

Неоинституционализм: новый мейнстрим экономической науки?

Все указанные выше размышления-гипотезы во многом были сформулированы и обоснованы в связи с тем, что в начале нового века в экономической науке в моду вошел *неоинституционализм*, отечественные представители которого начали ратовать о том, что человек и личность – это не главное в размыслительном поле экономической теории, а определяющим и всеподчиняющим становится *институт как норма*. При этом, придавая институту как норме статус всеобщности, неоинституционалисты во всеуслышание объявили, что именно их теория будет следующим *мейнстримом*. Но это совершенно *не так*. Примитивизм и поверхностность современного неоинституционализма заложены в *исходном* пункте анализа, когда само понимание институтов *для простоты* свели к *нормам* и *правилам*, а по сути, к установлениям *правомочий* и созданию *учреждений* (институций), для чего необходимо весьма *непродолжительное время*. Эффективность их действия, их польза для человека и общества, их будущие социальные последствия практически *не прогнозируются* на средне- и долгосрочную перспективу.

Сущностный анализ неоинституционально-схематичного сведения *института к норме* показал, что такая весьма упрощенная трактовка института не открывает истинной сути этого понятия, ибо глубинное понимание института говорит о том, что он является *духовной мыслеформой*. Она лишь в *определенной мере* проясняет содержание культурных архетипов, которые существуют *веками* и наличествуют в сфере *коллектив-*

ного бессознательного, но актуализируются в различных формах хозяйствознания во благо человека в определенные исторические периоды. При этом институты как сущностные духовные мыслеформы отражают внутреннюю единую триипостасную *духовно-био-социальную природу человека-личности*. И чтобы понять суть и роль институтов как духовной мыслеформы, необходимо исследовать, прежде всего, процесс *развертывания синкретичной реальности*, которая созидает и *внутренний духовный мир* человека-личности. Институт – это, прежде всего, *духовный феномен*, выражающий *ценностно-целевые глубинные информационные коды-структуры*, и сводить его к *временной правовой норме* или правилу – значит мало что понимать в сложной *целостной реальности* жизнедеятельности человека. В осмыслении развертывания *синкретичной реальности* институт как норма в лучшем случае является лишь на *тринадцатом* поверхностном явленческом уровне. Схематично уровни движения мысли к институту как норме можно представить в виде табл. 1.

Восхождение по выделенным уровням постижения имеет четко выраженный вектор: от *вечного* (первый уровень) к *временному* (тринадцатый уровень – трактовка неоинституционализмом института как нормы). Без понимания сути и роли *каждого уровня* в процессе реализации сущности вряд ли возможно понять суть, значение и место институтов в *целостной* человеческой жизнедеятельности; *невозможно* сформулировать и само *определение* института, которое бы «схватывало» его *истинную суть*.

Современный неоинституционализм «развивается» именно в формате *правообразования*, т.е. в формате явления, а *не сущности*. Юридическая наука в основном лишь фиксирует то, что уже есть в наличии, на поверхности действительности. Более глубокий, сущностный анализ реальности показывает, что, как минимум, *девять* ее глубинных уровней (вплоть до уровня мотивов) «входят» во *внутренний целостный духовный мир личности*, который первоначально «задает-реализует» архетип *свободы-ответственности* и *творчества*. Этот мир уж никак не может быть *институционализирован*. Эта проблема требует более всесторонней проработки, без чего вряд ли можно говорить об неоинституционализме как сущностной науке.

Все эти сущностные размышления-исследования позволили обосновать необходимость *кардинального обновления методологии* экономической науки в русле *человекомерности*. Специфика научного поиска здесь состоит в том, что реальность выражается и развивается в том *целостном* форма-

те миропостижения, где человек является мерой всех «вещей», а все явления и процессы, в которых участвует человек, определяются как *человекомерные комплексы*, ставшие главным объектом новой *постнеклассической науки*.

О сути методологических прорывов в формате становления человекомерной хозяйствоведческой науки

Начало XXI века ознаменовалось дальнейшим обострением полисистемного глобального кризиса, из лабиринта которого пока нет четко определенных путей выхода. Традиционная механико-материалистическая наука *не может* осмыслить главную его причину, суть и механизм преодоления, поскольку *не исследует сознание, внутренний духовный мир человека-личности, являющийся главным, базовым субъектом* хозяйственных антикризисных трансформаций. Современная экономическая наука продолжает использовать традиционную *догматическую методологию индивидуализма*, в которой главными постулатами остаются *экономический индивид, биосоциальная природа человека и жесткая античеловечная конкуренция* как продуктивный механизм экономического развития. Для нового взгляда на

смыслы современного национального и мирового хозяйства, поиска путей преодоления глобального кризиса необходимо *кардинально обновить методологические основы* социальной, гуманитарной, прежде всего современной *экономической науки*.

По-прежнему находясь в поле традиционного *неоклассического методологического мышления*, нечего и говорить о способности экономической науки разрабатывать *продуктивные практические рекомендации* возрождения национальной экономики в направлении повышения уровня и качества жизни, благосостояния украинского народа. Наши исследования проблем *выживания человечества* аргументируют *необходимость кардинального перехода* в формат *постнеклассической человекомерной экономической науки*, которая исследует *человекомерные комплексы с их ядром – целостным человеком*. Мы полностью разделяем мнение В. С. Степина о том, что *постнеклассический тип рациональности* определяет *мейнстрим* будущего развития науки (Степин и др., 2017).

Таблица 1

Характеристика уровней восхождения постижения реальности по линии личностного самопостижения

Уровни восхождения	Содержательное обозначение	Условное пространство	Граница объективации	Соотносительность выражения
13	<i>институты</i>			право
12	психосоцио-культурная матрица	личностно-внешнепространственное	объективация	обыденность
11	интересы			деятельность
10	потребности			объективация
9	мотивы	собственно личностное	Внутренний мир до объективации	понимание
8	ценности			культура
7	архетипы			психика
6	мемы – уны			разум
5	гены – мемы – уны	доличностное		рефлексия
4	морфологические поля			резонанс/торсионное поле
3	сознание			мысль / социоглоуонное поле
2	смысловой континуум			Слово / именование
1	всеединство / непостижимое			тишина

Поскольку через исследование сущности наука призвана *служить человеку* и обосновывать *истинно человеческую жизнедеятельность*, то и ее место и роль определяется в наступившем веке главной проблемой современности – *выживания человека/ человечества*. Проведенный анализ имеющихся теорий общественного обустройства в русле реализации императива выживания человечества, к которым, прежде всего, относится

концепция устойчивого развития и *концепция ноосферного общества*, показал, что они направлены в основном на *техно-технологические, техно-социальные* преобразования *окружающего человека мира*. Эти концепции в их *технократическом* истолковании, которое ныне господствует во многих футурологических рассуждениях, уже превратились в *этакую своеобразную мантру*, которая *не способствует их критическому*

осмыслению. В них в содержательном плане заложен традиционный подход, исходящий из *физико-химических свойств* окружающей природы и метода *материалистической диалектики*, но почти полностью *игнорирует* существование *духовного мира*.

Выживание человека/человечества возможно посредством обоснования и реализации новой проектной идеи – концепции, промыслительной стратегии **духовно-ноосферно-устойчивого хозяйственного развития общества**. Она с необходимостью становится *новым полем гуманитарного очеловечивающего осмысления-проектирования*, открывающего путь и определяющего механизмы *иначе возможного* (А. Панарин) *будущего* в плане реализации *императива выживания человечества*.

При этом главное усилие этой стратегии соотносится с тем, что *сам человек* в силу своей сути может проводить *сильные, широкомасштабные духовные изменения*, что имеет растущую значимость для выживания человека/человечества. Следует всячески способствовать тому, чтобы происходило *реальное осознание*, что люди «внутри себя склонны развивать чувство планетарной принадлежности, благоговения перед жизнью во всех ее формах, глубокую экологическую чувствительность, универсальную и всеохватывающую духовность, неприятие насилия, отказ рассматривать агрессию как приемлемый способ разрешения конфликтов. Такое радикальное внутреннее изменение и подъем на новый уровень сознания, возможно, являются единственным настоящим шансом человечества на выживание» (Гроф, 2007, с. 440).

Учеными *Харьковской Каразинской междисциплинарной методологической школы исследований современного хозяйства* осмыслены и обоснованы *новые теоретико-методологические положения* в контексте разворачивания общей *мегаметодологии философии хозяйства*, поднимающей на *новую высоту* понимание экономики не как *внеценностного и внечеловечного мира денежно-прибыльных отношений*, а более широко и глубоко – **хозяйства** как *целостной сферы жизни человека-личности*.

В русле традиционной социально-экономической науки все то высшее, что характеризует человека и общество, сводится к социальности. Но углубление знаний о *социальности* как *нейтральном взаимодействии индивидов* вынуждает выделять и обосновывать *глубинный уровень социальности* – *уровень духовных ценностей*, которые обуславливают мотивы, интересы человека, *задают цели* его жизнедеятельности. Духовно-нравственные ценности и мотивы *должны определять коридор* «благоносных» реше-

ний и поступков каждого человека. Поэтому крайне необходимо переходить от *целевой рациональности* к *ценностной* и внедрять *новую шестую стадию* международной конкуренции – *ценностной конкурентоспособности*, которая следует за *пятой* стадией – господства *интеллекта*. Выделение и характеристики *пятой и шестой* стадий международной конкурентоспособности (ранее известны четыре стадии по М. Портеру), является *новой теоретической наработкой* Каразинской методологической школы исследований хозяйства.

Характеристика *стадии ценностной конкурентоспособности* не может ограничиваться анализом *внешнего мира*; необходимым *фокусом* внимания сегодня становится *внутренний духовный мир человека*, прежде всего его *сознание* как *новый предмет труда* и объект *духовного производства*.

Размышления о причинах и отрицательных для человека последствий *глобального кризиса* вызвали необходимость *отхода* от традиционного понимания *человека* как *биосоциального существа*. В начале наступившего века зародилось и новое понимание *единой триипостасной – духовно-био-социальной природы человека*, где именно *духовная ипостась* является *определяющей* в процессе человеческой жизни. *Человек*, как обосновывали религиозные философы Серебряного века, есть *дух*, а его *внутренний духовный мир* является *идеальным истоком* всех хозяйственных решений и поступков.

При этом следует акцентировать внимание на том, что наша *гипотеза* о единой триипостасной духовно-био-социальной природе человека уже признана *аксиомой* социальной науки: **«как аксиому** следует принять *целостно три ипостаси природы человека*, а именно – *духовную, биологическую и социальную*. Следует по-новому, с высоты XXI века оценить, осознать как *первостепенную духовную, моральную ипостась*, ее особую роль, специфику, как *фундаментальное качество*, которого лишены другие живые существа» (Колот, 2014, с. 814) (выделено жирным курсивом мной – Г. З.).

Понимание триипостасной духовно-био-социальной природы человека открыло возможность показать, что *главным методом* исследований *целостной* человеческой жизнедеятельности становится *триалектика*. Триалектика (*дух, духовность* как неизбежное *третье* во всех живых явлениях и процессах реализуется как *всепроникающий и всесвязующий живой «клей»* реальности) представлена прежде всего в *личностной методологии* (Задорожный & Задорожная, 2017) (именно личность как целостность, как микрокосм является *со-творцом* действительности). Она выступает, с одной

стороны, не просто выражением *онтологического знания*, но сегодня *чрезмерно актуализирует* ее как *фундаментальное основание* всеобщего целостного *универсального человеческого знания*; с другой стороны, позволяет *распаковывать духовные изначальные смыслы* жизнеотправления человека.

Триалектика не просто «превышает» диалектику некой более высокой размерностью (от двух к трем). Триалектика в процессе своей *сущности-развертывания* «повествует» об *изначальной синкретичности*, в процессе осмысления которой человеческое сознание как бы *останавливается* и *зависает* на диалектике, превращая ее в *результирующую форму* размышлений о *разрыве* реальности и ее *противоречивости*. Диалектика *не учитывает* этой *изначальной синкретичности* реальности, которая пронизывает все и вся, обеспечивая *цельность* мироустройства и миропостижения.

Специфика триалектики состоит в том, что все явления и процессы действительности *взаимосвязаны, взаимопроникающи*, реализуются в невидимом, *сущностном единстве*, на которое не обращает внимания диалектика. В триалектике заключено фундаментальное основание-всепроникновение реальности-действительности благодаря *духу*, который все не только соединяет-скрепляет-пронизывает, но и направляет к *единству-гармонии* как основоположному качеству мира. Поэтому, размышляя в формате диалектики, тем более традиционно-обыденной материалистической, в этом одностороннем формате *места и роли духу не находится*, что *кардинально искажает* саму реальность в диалектическом представлении. *Дух* – это *живой, житнетворящий «всепроницающий клей»*, без понимания которого жизнь диалектически разрывается, обедняется, расчеловечивается, оборачивается неизбежной катастрофичностью.

Триалектика исходит из того, что именно *исходная целостность реальности*, развертываясь на более поверхностном уровне постижения мира посредством анализа диалектических противоположностей, позволяет в ходе познания *сохранять живую действительность*, не разрывая и не умерщвляя ее, как это свойственно диалектике. Триалектика открывает иной взгляд и иное понимание *противоположностей как внутренних моментов процессирующей живой действительности*, когда противоположности не разделяются, но и не сливаются, а постоянно *взаимообогащаются* новым содержанием в Целом. Где в бытии сходятся двое, София-мудрость незримо там присутствуют в качестве «Третьего» (Н. Б. Шулевский). *Единоречие*, исходящее из *сакральных смыслов-ипостасей реальности* и развертывающееся

в многообразии действительности, является *основанием триалектического постижения целостного мира и целостного человека*, его хозяйства как *целостной сферы* жизнеотправления.

В формате *триалектического мышления* одной из главных наработок Каразинской методологической школы явилось осмысление *четкого различия* понятий «индивид» и «личность», что помогло критически переосмыслить *методологию индивидуализма*, которая и поныне господствует в неолиберальном научном дискурсе и способствует насаждению-вменению *одномерного мировоззрения* без понимания *целостности* как самого человека, так и *целостности реальности*, в которой он существует. В этом русле нами критически переосмыслены *современные концепции устойчивого развития и ноосферы*, носящие сугубо *технократический* характер. В них человек не рассматривается как цель, источник и ядро *человекомерных комплексов*. *Первоочередная роль* отводится *технике, машине, технологии*. НБИК-конвергенция (нано-, био-, информационные технологии и когнитивная наука), характеризующая *шестой технологический уклад*, создает *реальные условия* для замены человека киборгом. *Седьмой технологический уклад* должен рассматриваться как *сфера осмысленно-духовного хозяйственного творчества Чело-Века*, определять границы, коридор и механизмы реализации хозяйства через *возрождение духовно-нравственных ценностей творческой личности* и их *реализацию* в хозяйственных преобразованиях. Для выживания человечества совершенно недостаточно размышлять о будущем в *технократическом смысле*; необходимо понимание и использование *НБИКС-технологий* в *сотериологическом тренде* осознания *продолжения живой жизни* и развития *живого человеческого человека*. Это возможно лишь в *духовно-нравственном поле осмысления* современных кризисных глобальных проблем. Тем самым озабоченный своим выживанием человек должен мыслить и совершать поступки в формате *ДНБИКС-конвергенции*, где именно *духовность* задает «коридор» *человечности* в использовании науки, техники, технологий.

В этом плане проблема *выживания человечества* должна рассматриваться в сформулированном польским писателем С. Лецом формате: «у человека *нет выбора*: он должен оставаться человеком».

Здесь речь, прежде всего, о *вполне человеке*, который является *целостной личностью*, которая на основе самопостижения, смыслопонимания и ответственной жизнедеятельности *самостоятельно созидает свой мир* Истины, Красоты и Добра, являя свое

достоїнство Чело-Века. В этом плане мы начали разрабатывать новую *личностную методологию*, главным постулатом которой является исходное понимание личности как *свободно-ответственного творческого базового субъекта* всех целостных хозяйственных преобразований. Введенные в научный оборот понятия «*хозяйственный хронотон*» и «*хозяйственный ареал личности*» (О. Г. Задорожная) позволили существенно *дополнить* понимания цельности пространства-времени *третьим – ценностным измерением* жизнедеятельности человека, придать завершенность пониманию жизнеутверждающей *содержательности хозяйства* через его *человечность*.

Личность человека *не может* постигаться *исключительно научным* методом и эмпирическими экспериментами. Поэтому ученые Каразинской методологической школы обосновано, что вступление в формат *четвертой научной революции* и становление *новой постнеклассической науки* определяют вектор познания *целостности* современной реальности через *взаимодействие научного и вненаучного знания*. Это позволило увидеть в этой формирующейся науке *человекомерность*, т.е. придать новое понимание того древнего положения, что *человек является мерой* всех «вещей». С другой стороны, значение такого продуктивного взаимодействия научных, философских, религиозных, образных и прочих знаний подводит к пониманию *науки как расшифровки божественных чертежей Творения*, о чем явно свидетельствуют результаты новейших разработок в области квантовой физики, трансперсональной психологии, нейрофизиологии, космологии и других наук о *сознании* как фундаментальном основании реальности, *более фундаментальном*, чем привычные нам материя, пространство и время.

Учитывая такие новейшие научные разработки и основываясь на работах С. Н. Булгакова и В. Н. Тарасевича, мы существенно дополнили содержательные основы гипотезы об **уноме человека**, в котором заложена *человечность* как особая *специфика рода человеческого* среди всего живого на основе развертывания *архетипа «свобода-ответственность»*. Уном *человечности* включает в себя *геном* (биологическое) и *мемон* (культурно-социальное) и *разворачивается* в жизнедеятельности человека в *течение всей жизни*. Для человека имеют продуктивное, жизнеутверждающее значение только те представления, решения и действия, которые следуют из *глубинных ценностей* *человечности* в само- и миропостижении и *разворачиваются* в продуктивных хозяйственных трансформациях, где человек на основе своей свободы и ответственности формирует

отношения с другими людьми и Природой. Если главной характеристикой *физического мира* является *пространство-время*, то для внутреннего *духовного мира* человека подобной основополагающей характеристикой выступает *свобода-ответственность*. Отрыв свободы от ответственности оборачивается безответственностью, вседозволенностью, попранием нравственных устоев человеческого сообщества, что неизбежно несет кризис и деградацию человека.

Категория свободы-ответственности по сути подобна традиционной категории *пространства-времени*, фиксирующей *единое неразделимое пространство-время физического мира*, но она является не просто основанием внутреннего духовного мира человека-личности, но, так сказать, фундаментальным *всепроникновенным маркером целостной реальности*. С другой стороны, в человекомерном миропостижении следует исходить из того, что именно *свобода-ответственность* является *исходно-первичной духовной мыслеформой*, которая развертывает **качественную** специфику **человека**, самореализует суть *человеческий мир* как целостную жизнедеятельность или жизнеотправление, где *ипостась ответственности* как бы конкретизирует-уточняет-наполняет *каждую точку реальности* *человечностью*.

Во внутреннем духовном мире человека «покоится» проблема *смысла жизни*. Эту проблему глубоко и всесторонне исследовал В. Франкл и обосновал вывод о том, что «духовность, свобода и ответственность – это три экзистенциала человеческого существования», вне их понимания и развертывания в практической хозяйственной деятельности понимание природы человека-личности *невозможно*.

Наши разработки понимания и значения проблемы свободы-ответственности позволило углубить экзистенциальную философию В. Франкла в том направлении, что углубляясь в смысловое понимание двух экзистенциалов – свободы и ответственности через свое сущностное взаимоотношение (рефлексивность) «претворяется» в *единый экзистенциал* человеческого существования «свобода-ответственность». Поиск *нового третьего экзистенциала* показал, что он стал возможным в формате *христианства*, ибо «сущность христианства в том, что оно открыло *любовь* как *новый экзистенциал бытия* человека в мире» (Налимов, 2011, с. 289) (выделено мной – Г. З.).

Любовь – это не только взаимоотношения на уровне духовного, смыслового измерения, переживание другого человека в его неповторимости и уникальности, познание его *глубинной сущности*, но и такой *духов-*

ный акт, в котором «человек понимает духовное ядро другого человека» и является «действующим раз и навсегда». «Настоящая любовь как духовная связь с другим существом, как созерцание другой своеобразной сущности не носит того преходящего характера, который свойствен чисто временным состояниям физической сексуальности и психологической чувственности. Любовь – нечто большее, чем эмоциональное состояние; любовь – это интенциональный акт, который направлен на сущность другой личности. Эта сущность в конечном счете не зависит от существования; «эссенция» не зависит от «экзистенции», и, поскольку она имеет эту свободу, она имеет превосходство над «экзистенцией» (Франкл, 1990, с. 248–249). Чело-

веческое бытие предстает как возможность реализации ценности, реализации самого себя. Любовь – это не более и не менее, как эта «возможность» человека, как процессирующая возможность и долженствующее *свободно-ответственное творчество самого себя ради ближнего*, понятие которого связано с *человеком как таковым*, с самой ценностью личности вне всякого соотношения с той или иной общностью или обществом.

В этом плане можно представить *новому* различие в понимании трех фундаментальных экзистенциалов человеческого существования в форматах восточного миропонимания, западного экзистенциализма и христианства (рис. 1).

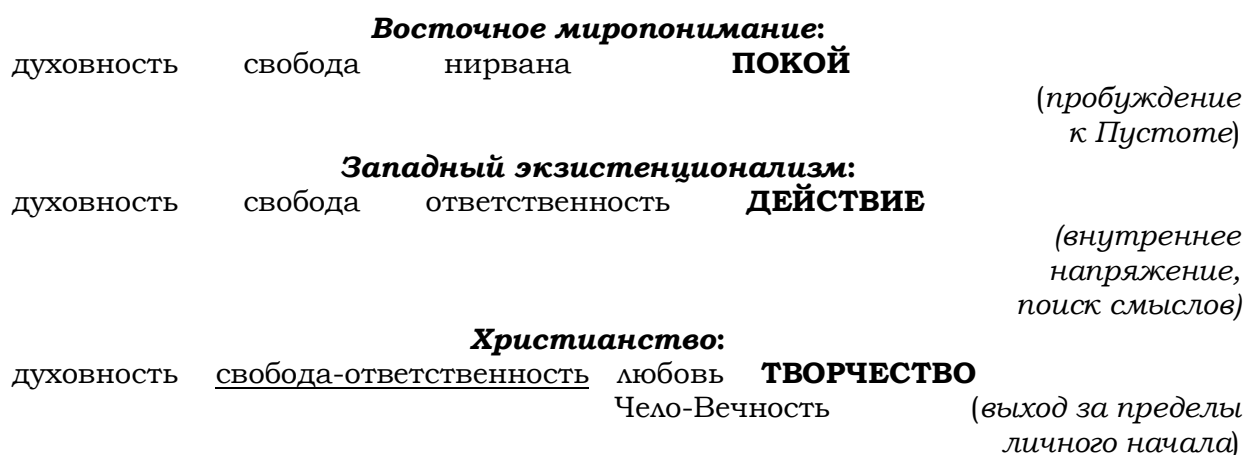

Рис. 1. Понимании трех фундаментальных экзистенциалов человеческого существования

Указанные *три разные формы мироздания* из-за разности понимания роли и значения трех основных экзистенциалов человеческого существования позволяют выделить различные типы результирующей *ценности-цели* человеческой жизнедеятельности: *покой, действие и творчество*. Понятно, что такое выделение является относительно-научным, ибо в реальности они являются *рефлексивными*, т. е. отвечающими друг в друге, а потому речь может идти об *актуальной структуре человеческой жизнедеятельности*, когда та или иная ценность-цель обретает *приоритетность* в смыслопоиске и в хозяйствотворящей действительности.

Глобалистика и уномика как основание интегральной сотериологической функции неодирижизма государства

Размышления о современном кризисном глобальном во многом античеловечном мире выводит на сущностный уровень миропостижения в человекомерном формате. Нами предложено *новое* понимание **глобалистики** как *интегральной науки о мировом хозяйстве*. Она призвана канализировать

прежде всего *ценностные смыслы человечности*, т. е. начинаться с формирования *новой человекомерной науки – Уномики*. Полем ее исследований является процесс *развертывания* потенциально заложенной в реальности *духовно-нравственной константы антропного принципа*, которая не просто определяет его физические константы, но *изначально* задает человеку его *фундаментально специфическое основание-свойство-качество – человечность*.

Творческо-смысловые наработки Каразинской методологической школы хозяйствовидения позволяют не просто заявить, но и *онтологически обосновать*, что **Уномика** – сегодня лишь *впервые* обозначенная *новая судьбоносная наука о человечности* – имеет своей *целью* исследовать и обосновывать *благостный формат жизнедеятельности-поступка личности-микрокосма*. Исходя из понимания *синкретичности реальности* и многообразных форм *ее живого развертывания*, уномика позволит войти в формат определения-реализации *человекоразмерности ценностно-смыслового Универсума* (макркосма) в эволюционном процессе. В этом плане *уномика, призванная раскрыть*

исходный сакральный код человека, его универс (С. Н. Булгаков), неизбежно «вырастает» в глобалистику как судьбоносную интегральную человекомерную науку, предмет которой сводится к выявлению и обоснованию *смысло-благо-несущих* оснований жизнедеятельности человечества как *духовно-спасительной* свободно-ответственной планетарной общины (собора) жизнесохранения, а не простой суммативной совокупности «делков», стремящейся к торговле и конкуренции как глобальным процессам присвоения нарастающей *прибыли* за счет приоритетного получения интеллектуальной ренты.

Глобалистика – это не простая прикладная наука, как считают многие исследователи. Она требует *духовно-нравственного формата смыслопостижения* выживания человечества, который должен фиксировать *новое понимание развития* современного мирового хозяйства как *человекомерного комплекса*. Глобалистика призвана изучать *продуктивные целостные практики-поступки человека-личности*, призванные свободно-ответственно *творить глобальный хозяйственный мир* ради спасения и выживания человечества.

Формат «уномика – глобалистика» позволяет развернуть смыслопоиск путей и способов преодоления современного полисистемного глобального кризиса, где явно усиливается *сетевое господство* новейшей глобальной *финансово-интеллектуальной власти*. Основным формативным выражением глобалистики является всестороннее осмысление *главного противоречия* современности между новой ныне господствующей *финансово-интеллектуальной властью* и *духовной властью*. Размышления о формах разрешения этого актуального противоречия позволило сконцентрировать внимание на постижении смысла и содержания **духовности**, что стало основанием для условного выделения *двух типов единой духовности человека*, которые, по-видимому, могут служить *критерием* восприятия *целостности самопостижения и самореализации его внутренней природы*, которая *нравственно-ответственно* разворачивается-реализуется в каждой *поступке*.

Первый сущностный тип духовности проявляется как *духовно-божественное*, связанное с *внутренним осознанием Святыни – Благой Вести*, изначально заложенной в *исходно-онтологическом коде* жизненного *развертывания человека*, созданного «по образу и по подобию». За человеческим пониманием Святыни скрывается, припоминается, открывается та *изначальная искра Света*, которая *разжигает жизнь*, всю целостную жизнедеятельность каждого человека.

Жизнь человека в этом плане есть *чередой нравственно ответственных поступков личности*, которая *свободно-ответственно* творит свое *хозяйство* как *целостную сферу* своего жизнеотправления. Эта изначальная искра Света закладывается в *уном человека* и потенциально-содержательно представлена в его *богочеловечности*.

Второй более поверхностный тип духовности – *интеллекто-духовное* предстает как выражение *унома человека в повседневности* и сводится к внутренней способности *человеческого сознания* рационально-логически и расчетно-количественно существовать в этом *земном мире*, где *нет понимания актуальной надобности* углубляться в *мир духовно-божественного*. *Игнорирование* первого сущностного типа духовности в обывденной интеллектуальной деятельности претворяется в процесс *постепенного нарастания расчеловечивания*, когда в стремлении к успеху и *рационально-расчетному существованию* как бы *стирается* изначально заданная *богочеловеческая природа человека*.

Оба типа духовности человека имеют *единый онтологический корень*, который позволяет понимать *главную специфику человека*, отличающую его от всех других видов живого. *Человек* есть, прежде всего, *дух*, но он реализуется как бы в *двух разных уровнях* миропонимания и мироустройства: *поверхностно-деятельностном* и *смысло-сакральном*. Понимание *смысло-сакрального основания* требуемых антикризисных трансформаций неизбежно выводит на необходимость разработки и реализации *возрожденческо-спасительной национальной (и глобальной) стратегии духовно-ноосферно-устойчивого хозяйственного развития*, главные контуры уже представлены в разработках ученых Каразинской методологической школы хозяйствоведения. Несущий «каркас» такой стратегии, образно говоря, определяется сигналом «СОС» («спасите наши души») и должен включать *три взаимосвязанных жизнеутверждающие основания* *человечно-человеческой жизнедеятельности* – *Семью, Образование и Социальное партнерство*, понимаемое в широком смысле.

Триалектический метод миропостижения открывает возможность создания системы *антикризисного* управления национальным и глобальным развитием в формате стратегии *духовно-ноосферно-устойчивого хозяйственного развития*. В основании ее разработки должно лежать выделение *трех проблемно-целевых блоков управления национальным антикризисным хозяйственным развитием* (Задорожная, 2018, с. 266–268): *духовно-нравственный и этико-моральный*

блок (возрождение очеловечивания на основе развертывания глубинного личностного архетипа свободы-ответственности); *био-генетически-оздоровительный блок* (формирование и обеспечение *демографически обусловленных потребностей* существования человека, семьи, личностного развития, обеспечения экологически приемлемых условий проживания человека от природно-спокойного протекания беременности до космо-планетарного порядка взаимодействия человека и Природы); *социо-партнерско-коэволюционный блок* (организационно-управленческие и законодательные пред условия развертывания продуктивного коэволюционного взаимодействия всех субъектов национального возрождения и развития путем добровольного объединения существующих разнообразных ресурсов и сознательного участия в удовлетворении актуальных частно-общественных интересов посредством *широкого социального партнерства*).

Для реализации стратегии духовно-ноосферно-устойчивого хозяйственного развития необходима особая *интегрально-возрождающая функция* государства – *нео-дирижизм*. Главная специфика этой функции определяется тем, что осмыслительный уровень достигает *онтологических оснований хозяйства и соотносится с гено-мемуномным началом*, которое являясь духовным онтологическим ноуменом, задает и

оплодотворяет развертывание единой-разделенной духовно-био-социальной природы человека как целостной личности. Реализации интегрально-возрожденческой функции нео-дирижизма государства должно способствовать создание *правовых и финансово-налоговых стимулов* относительно активного развертывания широкого социального партнерства всех субъектов антикризисных хозяйственных трансформаций.

Выводы. Представленные новые научно-теоретические положения позволяют не только кардинально обновить современную методологию социально-экономических, хозяйственных исследований, но и по-новому более глубоко и всесторонне *переосмыслить* кризисную действительность и разрабатывать *человечно-продуктивные* практические рекомендации по *возрождению* украинской нации и преобразованию украинского народа в *субъект* анти- и посткризисных трансформаций. Рассмотренные в статье методологические положения могут послужить добротной научной основой для дальнейших исследований *человекомерной хозяйственной реальности*, для формирования соответствующего антикризисного мировоззрения, для перевода университетского образования в формат *человечного миропостижения*, предопределяющего возможности выживания человечества как особого живого рода – homo sapiens.

Литература

1. Задорожный Г. В. Духовно-ноосферно-устойчивое хозяйственное развитие как стратегический вектор возрождения украинского общества. Харьков : ВННОО имени В. И. Вернадского, 2015. 108 с.
2. Степин В. С., Аршинов В. И., Гусейнов А. А., Лекторский В. А., Пружинин Б. И., Федотова В. Г. Анализ структуры и динамики науки в социокультурном контексте. Материалы обсуждения избранных трудов В. С. Стёпина. *Вопросы философии*. 2017. № 12. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1834&Itemid=52 (дата звернення: 15.05.2019).
3. Гроф С. Величайшее путешествие: Сознание и тайна смерти. М. : АСТ, 2007. 475 с.
4. Колот А. М. Наука о труде: становление и теоретико-методологическое обновление. *Политическая экономия: прошлое, настоящее, будущее*. К. : ЦУЛ, 2014. С. 799–822.
5. Задорожный Г. В., Задорожная О. Г. Человечное мирохозяйственное видение (Очерки новой личностной методологии). Харьков : Точка, 2017. 261 с.
6. Налимов В. В. Спонтанность сознания. Вероятностная теория смыслов и смысловая архитектура личности. М. : Академический проект; Парадигма, 2011. 399 с.
7. Франк В. Человек в поисках смысла : Сборник. М. : Прогресс, 1990. 368 с.
8. Задорожна О. Г. Сучасне господарство: постнекласична методологія як основа розгортання антикризових трансформацій : монографія. Харків : «Точка», 2018. 356 с.

References

1. Zadorozhny, G. V. (2015). *Spiritually-noosphere-sustainable economic development as a strategic vector of the revival of Ukrainian society*. Kharkiv: VNNNOO named after V. I. Vernadsky. (in Russian)
2. Stepin, V. S., Arshinov, V. I., Gusejnov, A. A., Lektorskiy, V. A., Pruzhinin, B. I., & Fedotova, V. G. (2017). Analysis of the structure and dynamics of science in a socio-cultural context. Materials of discussion of selected works of V. S. Stepin. *Questions of philosophy*, 12. Retrieved from http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1834&Itemid=52. (in Russian)
3. Grof, S. (2007). *Greatest journey: Consciousness and the mystery of death*. Moscow: AST. (in Russian)
4. Kolot, A. M. (2014). Labor science: formation and theoretical and methodological update. *Political Economy: past, present, future* (pp. 799-822). Kiev: TsUL. (in Russian)
5. Zadorozhny, G. V., & Zadorozhnaya, O. G. (2017). *Human world economic vision (Essays on a new personal methodology)*. Kharkiv: Tochka. (in Russian)
6. Nalimov, V. (2011). *Century Spontaneity of consciousness. Probabilistic theory of meanings and semantic architectonics of personality*. Moscow: Akademicheskij proekt; Paradigma. (in Russian)
7. Frankl, V. (1990). *Man in Search of Meaning: Collection*. Moscow: Progress. (in Russian)
8. Zadorozhna, O. G. (2018). *Modern Economy: Post-Classical Methodology as a Basis for Deploying Anti-Crisis Transformations*. Kharkiv: Tochka. (in Ukrainian)

ФІНАНСИ

УДК 336.64

DOI: 10.26565/2524-2547-2019-57-02

ТЕХНІКА СЦЕНАРІЇВ В СИСТЕМІ АНТИКРИЗОВОГО ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА**Дядін Андрій Сергійович**
кандидат економічних наук, доцент*e-mail: dyadin@meta.ua*

ORCID ID: 0000-0002-2277-2795

Харківський національний університет внутрішніх справ
пр. Льва Ландау, 27, Харків, 61080, Україна

В статті визначено особливості сутнісного змісту антикризового управління фінансами, як системи контрзаходів, типізований набір спеціальних заходів, що набувають вирішального значення в діяльності суб'єкта господарювання.

Сформульовано наступні ключові завдання антикризового фінансового менеджменту: створення та реалізація фінансового потенціалу підприємства для забезпечення необхідного рівня прибутковості та ліквідності підприємства навіть в умовах циклічного розвитку економіки; забезпечення функціонування на підприємстві ефективної системи фінансового менеджменту та фінансового контролю.

Доведено, що проведення превентивних планово-контрольних заходів в межах управління фінансами підприємства неможливе без вирішення комплексу фінансових завдань, а саме: оптимізації структури капіталу через нарощування виручки від реалізації та прискорення оборотності капіталу шляхом зниження дебіторської й кредиторської заборгованості.

Ефективність запроваджених заходів системи антикризового управління фінансами підприємства залежить від дотримання менеджментом компанії наступних принципів: цільової результативної орієнтації; опори на моніторинг фінансових індикаторів; переваги управлінського впливу; фінансової гнучкості; економічності управління; відповідності форми зворотного зв'язку.

Обґрунтовано впровадження системного та ситуаційного підходів щодо активізації здатності компанії до виявлення й вирішення нових фінансових проблемних питань та підтримки динамічної рівноваги розвитку.

Визначено, що саме техніка сценаріїв, дозволяє побудувати альтернативні варіанти можливого розвитку подій залежно від різного сполучення визначальних їхніх факторів.

Композиційно антикризова програма може бути визначена в вигляді наступних структурних блоків: ситуативні дії фінансової орієнтації щодо адаптації до нових умов; обов'язкові дії із забезпечення і підвищення безпеки виробничо-господарської системи; обов'язкові оперативні дії з подолання вузьких місць щодо підвищення рентабельності; заходи щодо посилення контролю.

Ключові слова: техніка сценаріїв, інновації, ресурси, капітал, прогнозування, антикризове управління, антикризова програма.

JEL Classification: G320; M10; M210.**ТЕХНИКА СЦЕНАРИЕВ В СИСТЕМЕ АНТИКРИЗИСНОГО ФИНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТА ПРЕДПРИЯТИЯ****Дядин Андрей Сергеевич**
кандидат экономических наук, доцент*e-mail: dyadin@meta.ua*

ORCID ID: 0000-0002-2277-2795

Харьковский национальный университет внутренних дел
пр-т. Льва Ландау, 27, Харьков, 61080, Украина

В статье определены особенности сущностного содержания антикризисного управления финансами, как системы контрмер, типизировано набор специальных мер которые приобретают решающее значение в деятельности предприятия.

Сформулированы ключевые задачи антикризисного финансового менеджмента: создание и реализация финансового потенциала предприятия для обеспечения необходимого уровня прибыльности и ликвидности предприятия даже в условиях циклического развития экономики; обеспечение функционирования на предприятии эффективной системы финансового менеджмента и финансового контроля.

Доказано, что проведение превентивных планово-контрольных мероприятий в рамках управления финансами предприятия невозможно без решения комплекса финансовых задач, а именно: оптимизации структуры капитала путем наращивания выручки от реализации и ускорения оборачиваемости капитала через снижение дебиторской и кредиторской задолженности.

Эффективность проводимых мероприятий системы антикризисного управления финансами предприятия зависит от соблюдения менеджментом компании следующих принципов: целевой результативной ориентации; опоры на мониторинг финансовых индикаторов; преимуществ управленческого воздействия; финансовой гибкости; экономичности управления; соответствия формы обратной связи.

Обоснованно внедрение системного и ситуационного подходов по активизации способности компании к выявлению и решению новых финансовых проблемных вопросов и поддержания динамического равновесия развития.

Определено, что именно, техника сценариев, позволяет построить альтернативные варианты возможного развития событий в зависимости от различного сочетания определяющих их факторов.

Композиционно антикризисная программа может быть определена в виде следующих структурных блоков: ситуативные действия финансовой ориентации по адаптации к новым условиям; обязательные действия по обеспечению и повышению безопасности производственно-хозяйственной системы; обязательные оперативные действия по преодолению узких мест по повышению рентабельности; меры по усилению контроля.

Ключевые слова: техника сценариев, инновации, ресурсы, капитал, прогнозирование, антикризисное управление, антикризисная программа.

JEL Classification: G320; M10; M210.

SCENARIUM TECHNIQUE IN ANTI-CRISIS FINANCIAL MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE

Andrii Diadin

PhD in Economics, Associate Professor

e-mail: dyadin@meta.ua

ORCID ID: 0000-0002-2277-2795

Kharkiv National University of Internal Affairs

27, L. Landau avenue, Kharkiv, 61080, Ukraine

The article describes the features of the essential content of anti-crisis financial management as a system of countermeasures, typifies a set of special measures that are crucial in the activity of an entity.

The following key tasks of anti-crisis financial management are formulated: creation and realization of the financial potential of the enterprise to ensure the required level of profitability and liquidity of the enterprise, even in the conditions of cyclical development of the economy; ensuring the functioning of an effective system of financial management and financial control of the enterprise.

It is proved that carrying out preventive planning and control measures within the limits of financial management of an enterprise is impossible without solving a complex of financial tasks, namely: optimization of the capital structure by increasing the proceeds from sale and accelerating the turnover of capital by reducing receivables and payables.

The effectiveness of the measures implemented by the enterprise financial crisis management system depends on the following principles being followed by the management of the company: target effective orientation; reliance on the monitoring of financial indicators; benefits of managerial influence; financial flexibility; economic management; matching the feedback form.

The introduction of systematic and situational approaches to activate the company's ability to identify and solve new financial problems and maintain a dynamic balance of development is substantiated.

It is determined that the technique of scenarios, allows to construct alternative variants of possible development of events depending on different combination of the determining factors of them.

The composite anti-crisis program can be defined as the following structural blocks: situational actions of financial orientation on adaptation to new conditions; mandatory steps to ensure and improve the security of the production and economic system; compulsory prompt action to overcome the bottlenecks to increase profitability; measures to strengthen controls.

Keywords: Script Technology, Innovation, Resources, Capital, Forecasting, Crisis Management, Anti-crisis Program.

JEL Classification: G320; M10; M210.

Постановка проблеми. Змістовний аналіз сутності антикризового управління фінансами надав можливість розробити концепцію підходу до управління фінансами підприємств, що базується на дослідженні феномену кризи. Наявність головних питань, на вирішення яких і спрямовані заходи антикризового фінансового управління, а саме: проблема невизначеності, необхідність адаптації та стабілізації фінансово-господарської діяльності підприємства, – обумовлює адекватність вибору та застосування специфічного інструментарію та новітніх технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку системи фінансового менеджменту підприємства опікується чимало вчених-економістів, серед яких можна відзначити й О. Г. Денисюка, О. О. Терещенко, О. М. Тридіда, Х. Й. Фольмута, Д. Хана та ін. Попри значний внесок науковців у даний напрям досліджень не відбулося остаточної концептуалізації антикризового управління фінансами підприємства.

Метою статті є формування концептуальної системи, як системи поглядів про сукупність взаємопов'язаних процесів, економічних явищ, як первісної цілісної ідеї, щодо антикризового управління фінансами підприємства.

Основні результати дослідження. Функціонування абсолютно всіх економічних систем, не залежно від їх розмірів, супроводжується появою кризових ситуацій, які негативно відбиваються безпосередньо на учасниках визначених систем. Причиною появи кризових явищ на підприємстві може бути чимало факторів, однак, найбільш об'єктивними можна назвати наступні фактори: фактори макроекономічного характеру; фактори, пов'язані із життєвим циклом підприємства; залежність від зміни зовнішнього середовища. Суб'єктивний характер носять наступні фактори: предметна сфера діяльності підприємства та якість управління таким підприємством.

Абсолютно уникнути появи криз на підприємстві об'єктивно неможливо. Попри їх негативний характер, все ж вони виконують суспільно-корисну функцію відновлення системи і її адаптацію до умов, що змінилися, функціонування, а відповідно і відношення до них не повинно бути виключно у негативному ключі. Таке ставлення може призвести лише до поглиблення кризових

явищ і зменшення вірогідності відновлення нормального функціонування підприємства через ігнорування перспективних шляхів розвитку.

За експертними оцінками, у серпні-вересні 2014 р. близько 30 % дрібних підприємців змушені були призупинити свою діяльність. Згодом 10 % підприємств так і не приступили до роботи. Через девальвацію гривні скоротився імпорту. Постраждали в першу чергу ті, хто був у значній мірі орієнтований на імпорту продукцію. У результаті звільнилися ринкові ніші, що створило для виробників нові можливості (Сперос & Ткаченко, 2018).

Як нам представляється, кризи повинні стати об'єктом підвищеної уваги з боку менеджменту компанії. Настання кризи можна передбачати, володіючи теорією циклів і криз. Вивчаючи зміну циклів життєвої динаміки підприємства, можна визначити наближення поворотних крапок і з достатньою вірогідністю встановити строки їхнього досягнення й глибину потрясінь (Денисюк & Дерев'янку, 2015).

«... метою антикризового управління є розробка й першочергова реалізація заходів, спрямованих на нейтралізацію найнебезпечніших (найбільше що інтенсивно впливають на завершальне явище) шляхів, що приводять до кризового стану» (Градов, 1996, с. 41). У трактуванні ціль визначається як предмет дії, саме як мотив (потреба) і результат. З іншого боку «головним є забезпечення міцного стану на ринку й стабільно стійких фінансів компанії при будь-яких економічних, політичних і соціальних метаморфозах у країні» (Терещенко, 2004). Неважко помітити, що у визначенні превалює опис бажаного стану, результату, мотиву й оцінки способів задоволення потреби.

Мету антикризового управління фінансами підприємства необхідно формулювати, виходячи з постулатів єдності мотивів, засобів і результатів. З цієї точки зору в якості мети для антикризового управління фінансами підприємства вбачаємо фінансове забезпечення довгострокового розвитку та виживання підприємства «...на основі використання позитивних можливостей, що відкриваються кризовою ситуацією для даного бізнесу, і запобігання важких і затяжних форм впливу кризи, що загрожують серйозними наслідками для підприємства, за

допомогою своєчасної підготовки й контролю реалізації відповідних заходів» (Тридід & Орехова, 2005).

Всі застережні заходи антикризового фінансового менеджменту можна згрупувати наступним чином:

- загальні заходи, що посилюють рівень економічної безпеки суб'єкта господарювання та забезпечують стабільність економічного розвитку;

- спеціальні заходи, як оперативна відповідь на поточні загрози.

Спеціальні заходи не підлягають типізації через унікальний характер кожної кризи, а їх вибір та можливість комбінації пов'язані, в першу чергу, із рівнем професіоналізму кризисного менеджера, його інтуїцією та накопиченим досвідом. Антикризова програма на підприємстві повинна поєднувати заходи загального та спеціального характеру. «Загальні заходи, що формують захисну реакцію компанії й підсилюють її можливість протистояти кризовим явищам і тенденціям, варто розробляти на постійній основі поза залежністю від реальності загрози кризи» (Сугак, 2018).

У формуванні комплексу загальних і спеціальних заходів знаходить своє практичне підтвердження думка про те, що будь-яке управління в певній мірі повинне бути антикризовим і тим більше ставати антикризовим за умови вступу в смугу кризового розвитку (Коротков, 2000, с. 131).

В основу реалізації антикризової програми на підприємстві покладений антикризовий механізм фінансової стабілізації, зміст якого полягає в захисті від загроз, адаптації до змінених умов та використанні змін для подальшого процвітання. Використання цього механізму повинно забезпечити не просто виживання підприємства, але й орієнтацію на довгострокове зростання.

Підсумовуючи вище наведене, до найголовніших завдань антикризового фінансового менеджменту можна віднести:

- створення та реалізація фінансового потенціалу підприємства для забезпечення необхідного рівня прибутковості та ліквідності підприємства навіть в умовах циклічного розвитку економіки та власне самого підприємства;

- забезпечення функціонування на підприємстві ефективної системи фінансового менеджменту та фінансового контролю, як гарантії раціонального використання фінансових ресурсів та підтримання достатнього рівня прибутковості, для забезпечення безперебійного функціонування підприємства та його розвитку у майбутніх періодах.

Активному впровадженню превентивних планово-контрольних заходів з антикри-

зового управління фінансами підприємства повинно передувати вирішення наступних фінансових задач:

- пришвидшення зростання операційної виручки;

- оптимізація структури капіталу;

- покращення показників оборотності капіталу за рахунок зменшення обсягів дебіторської та кредиторської заборгованості.

Ефективність запроваджених заходів системи антикризового управління фінансами підприємства ґрунтується на сукупності принципів, якої повинен притримуватись кожен менеджер компанії. Вбачається доцільним виділити наступні наріжні принципи антикризового фінансового менеджменту:

- принцип цільової результативної орієнтації: модна антикризова програма не може бути складена без врахування ієрархії цілей функціонування конкретного підприємства;

- принцип опори на моніторинг фінансових індикаторів: побудова системи оперативного відстеження змін ключових показників діяльності підприємства та оточуючого середовища для попередження реалізації ризику кризи;

- принцип переваги управлінського впливу: передумання прогнозування появи загроз виникнення кризових явищ складання стратегічних планів з метою врахування у цьому плані також і заходів щодо запобігання, серйозних кризових втрат і втрачених фінансових можливостей;

- принцип фінансової гнучкості: підтримка достатньої платоспроможності підприємства за рахунок планування майбутніх фінансових потоків внаслідок застосування стратегічного підходу до вибору альтернатив алокації фінансових ресурсів та стримування надмірного впровадження інновацій;

- принцип економічності управління: проведення попередньої оцінки економічної доцільності впровадження конкретного заходу антикризового фінансового менеджменту на підприємстві, зіставлення можливих фінансових втрат та витрат на реалізацію відповідного заходу.

- принцип відповідності форми зворотного зв'язку: інформаційне супроводження реалізації антикризових методів (Сперос & Ткаченко, 2018).

Крім перерахованих вище принципів, на наш погляд, корисно керуватися також загальними принципами управління: системності, погодженості (інтегрованості) різноманіття, саморегуляції й самонавчання, селективності (Сперос & Ткаченко, 2018).

Системний підхід означає, що як

цілісність повинна сприйматися менеджментом і сама проблема виникнення й розвитку кризових труднощів, у зв'язку із чим необхідно виявити всі наслідки й взаємозв'язки кожного окремого антикризового рішення, ступінь відповідності забезпечуваних їм результатів необхідному цільовому фінансовому показнику.

Ситуаційний підхід необхідний для антикризового фінансового менеджменту, насамперед у зв'язку з невизначеністю майбутнього, складністю достовірного прогнозування розвитку. В таких умовах корисно визначити і обґрунтувати кілька альтернативних варіантів вирішення кризових питань. А під час настання запланованого періоду для практичної реалізації може обиратися та альтернатива, що найбільшою чином відповідає реальному розвитку ситуації.

На нашу думку, при реалізації ситуаційного підходу в антикризовому управлінні фінансами підприємства наголос робиться на активізацію здатності компанії щодо виявлення й вирішення нових фінансових проблемних питань, які стосуються кризових втрат, для підтримки динамічної рівноваги із середовищем і здійснення зворотного зв'язку стосовно загальносистемних цілей самозбереження й вдосконалення. Тому в умовах постійно існуючої кризової небезпеки, суб'єкт, орієнтований на проблемний, ситуаційний підхід в управлінні, перетворюється в механізм з виявлення й вирішення кризових питань, що використовує повністю всі фінансові ресурси, які перебувають у його розпорядженні, щоб гарантовано досягти позитивного фінансового результату, що забезпечити стабільність системи при зміні умов її функціонування.

В той же час, дію і вплив комплексу критичних факторів, які формують незадовільний фінансовий стан, слід відслідковувати у випереджальному режимі діагностичною підсистемою антикризового управління.

Як нам представляється, запобігання важких фінансових втрат і вихід із кризи менеджмент покликаний ув'язувати з інноваційною активністю, спрямованою на розробку, створення й поширення нових видів виробів, технологій, впровадження нових організаційних форм тощо. Із введенням інновацій пов'язується масове відновлення основного капіталу підприємства, підвищення прогресивності його активів, в яких втілюється потенціал фінансового успіху.

Інноваційний підхід в антикризовому менеджменті означає орієнтацію на впровадження нововведень, але не як разової акції, що переслідує ціль подолання критичного стану. Мається на увазі безперервний процес розвитку, якісного вдосконалення

техніки й технології виробництва, продуктів і організаційних структур, завдяки якому збільшуються здатність протистояти руйнівній дії критичних факторів і поширювати можливості подальшого вдосконалення на нові галузі, що гарантують стратегічний успіх.

З розширенням таких можливостей пов'язується отримання підприємством синергетичних ефектів. Прагнення до одержання додаткових ефектів, що збільшують загальну прибутковість бізнесу й підсилюють конкурентні позиції компанії на ринку, реалізується за допомогою застосування синергетичного підходу, реалізація якого має за мету зсув акцентів на пошук і планування синергії.

Антикризове управління не може обмежитися звичайним стандартним інструментарієм, потрібні спеціальні інструменти, що дозволяють діяти в умовах невизначеності й ризику. У той же час невизначеність і необхідність фінансової адаптації системи до нових умов роблять актуальною проблему комплексної оцінки ризиків і ймовірності втрат для підприємства, пов'язаних з різними варіантами розвитку критичних подій. Варто погодитися з колом учених (Фольмут, 1998, с. 272–286; Хан, 1997, с. 147–149), які схиляються до тієї точки зору, що задовільне вирішення цієї проблеми знаходиться у площині використання техніки сценаріїв. При цьому під сценарієм мається на увазі опис уявної майбутньої ситуації та подальших шляхів розвитку (Фольмут, 1998, с. 272–286).

Так, Ю. В. Яковець підкреслює значення сценарного підходу для дослідження ритму динаміки макросистеми, взаємодії циклів різної тривалості в складній системі пульсації суспільного розвитку, завчасного передбачення криз із оцінкою їхнього характеру, тривалості й глибини (Яковець, 1999).

Саме техніка сценаріїв, на нашу думку, дозволяє побудувати альтернативні варіанти можливого розвитку подій залежно від різного сполучення визначальних їхніх факторів. Як правило, прибігають до розрахунку оптимістичного, песимістичного й проміжного (найбільш імовірного) сценаріїв і оцінці їхніх наслідків, внаслідок чого з'являється можливість не лише підготуватися до песимістичних допущень, але й покласти в основу розробки стратегічного плану помірний сценарій, уникнувши, таким чином, небезпек, пов'язаних із зайвим оптимізмом у плануванні.

Як нам представляється, для антикризового управління фінансами підприємства техніка сценаріїв є корисною з наступних причин:

1) обов'язкова структурізація галузей дослідження з виділенням вирішальних в

межах національного й міжнародного середовища, а також соціально-культурні, технологічні, політико-правові взаємозв'язки між ними, що дозволяє обґрунтовано підійти до виділення й класифікації критичних для відновлення й довгострокової стабілізації фінансового стану факторів;

2) ідентифікація подій, внаслідок чого можна виявити проблемні моменти, здатні породити кризові явища. Для кожного сценарію описуються найбільш імовірні шляхи розвитку підприємства в певних умовах його існування, що дозволяє вирішити питання створення фінансового потенціалу суб'єкта. Порівнюючи фактичний стан підприємства, з найбільш імовірним розробленим сценарієм, що визначає необхідний у майбутньому потенціал, виявляє стратегічні розриви, формує висновок про ступінь відповідності поточних стратегій сценарним вимогам і ухвалюють рішення щодо нових, більше гнучких стратегій;

3) перевірку всіх варіантів траєкторій розвитку потенціалу на предмет пов'язаних з ними шансів і ризиків, що дозволяє визначитися із загальним портфелем ризиків компанії з метою його наступного балансування для зниження загрози кризи;

4) ідентифікацію екстремальних сценаріїв для визначення меж розвитку виробничо-господарської системи і встановлення найбільш імовірної ситуації, чим полегшується наступна гармонізація внутрішніх здатностей виробничо-господарської системи з можливостями, укладеними зовні, і їх адаптація до нових умов;

5) можливість адекватної реакції на появу неврахованих, спонтанних подій. Через вплив непередбачених факторів траєкторія розвитку може істотно відхилитися від трендового варіанту та нести в собі загрозу кризи для підприємства. Сценарний підхід дозволяє менеджменту відстежити небезпечні відхилення від нормальної траєкторії й негайно приступити до формування контрзаходів щодо запобігання критичного погіршення параметрів стану виробничо-господарської системи.

Превентивна підготовка програми антикризових дій відкриває можливість домагатися концентрації фінансових ресурсів на здійсненні тих заходів, що можуть виявитися діючими для запобігання серйозних кризових втрат.

У єдиному комплексі заходів повинен втілитися переведений в коло конкретних заходів концептуальний стратегічний задум раціонального вирішення питань довгострокового виживання й успішного розвитку компанії в умовах прогнозованих критичних коливань ринкової кон'юнктури і збереження швидкої організаційної динаміки.

При її розробці, на нашу думку, повинна використовуватись методологія прогнозування з метою органічно поєднати вивчення закономірностей розвитку досліджуваного об'єкта з активним і цілеспрямованим пошуком можливостей вирішення високої невизначеності майбутнього, з'ясування варіантності розвитку й визначення критичних крапок.

Композиційно антикризова програма може бути визначена в вигляді наступних структурних блоків:

1. Ситуативні дії фінансової орієнтації щодо адаптації до нових умов, які сформулюють, найбільш імовірні з можливих і/або очікуваних у майбутньому критичних подій.

2. Обов'язкові дії із забезпечення і підвищення безпеки виробничо-господарської системи. Дії, що охоплені даним блоком, відбиваються в стратегічному плані компанії. Їх загальна спрямованість може бути визначена як збільшення прибутковості бізнесу, ослаблення або усунення фінансового тиску несприятливих очікуваних подій на базову зміну, визначальну життєздатність виробничо-господарської системи. Антикризові заходи програми поширюються на запобігання збільшення збиткового потенціалу за рахунок рятування від низькодохідних виробництв, приведення у відповідність із базовим потенціалом підтримуючого й обслуговуючого потенціалів, а також на посилення якісних аспектів роботи з виявлення й реалізації синергетичних ефектів, а також на розвиток ключових компетенцій товаровиробника.

3. Обов'язкові оперативні дії з подолання вузьких місць щодо підвищення рентабельності, а також спеціальні заходи щодо інтенсифікації вхідного фінансового потоку й твердого регулювання вихідного фінансового потоку активів для підтримки постійної платоспроможності.

4. Заходи щодо посилення контролю за ходом виконання прийнятих антикризових рішень для забезпечення наміченого комплексу дій і заходів.

У вітчизняних компаніях, як правило, недостатньо розвинені або централізовані спеціалізовані служби, що займаються як розробкою антикризових заходів, так і розробкою, впровадженням і контролем виконання фінансових планів, що проводять систематичну оцінку фінансового стану підприємства.

Відсутність налагодженої корпоративної системи фінансового планово-контрольного процесу, що погоджує й координує рух наявних ресурсів у рамках поточної, фінансової й інвестиційної діяльності, приводить до розбалансованості систем товарних і фінансових потоків. В результаті – недостатність

платіжних засобів, неоптимальні пропорції розподілу наявних ресурсів між підрозділами компанії, зниження фінансової гнучкості й маневреності, невиконання договірних умов і зриви невідкладних платежів.

Антикризове управління не може обмежитися звичайним інструментарієм. Задовільне вирішення цих питань знаходиться в площині використання техніки сценаріїв і розробці антикризової програми.

Висновки. Таким чином, для вирішення

центрального питань антикризового фінансового управління пропонується сформуванню адекватну систему фінансового управління, головною метою якої є фінансове забезпечення довгострокового виживання й розвитку на основі використання позитивних можливостей і запобігання важких і затяжних форм плину кризи, за допомогою своєчасної підготовки й контролю реалізації відповідних заходів.

Література

1. Ткаченко С. О., Сперос Дж. Н. Концепція системи антикризового управління фінансами підприємства. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 30 листопада 2018 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 279–281.
2. Денисюк О. Г., Дерев'яно О. Ю. Сутність, класифікація та причини виникнення криз у діяльності підприємств. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2015. № 1. С. 80–87.
3. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / под общ. ред. А. П. Градова, Б. Н. Кузина. СПб. : «Специальная Литература», 1996. 510 с.
4. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія. К. : КНЕУ, 2004. 268 с.
5. Тридід О. М., Орехова К. В. Методичні рекомендації щодо аналізу та оцінки фінансової стійкості підприємства. Харків : ХНЕУ, 2005. 24 с.
6. Сугак Т. О. Інформаційно-аналітичне забезпечення фінансової складової системи економічної безпеки підприємств гірничо-промислового комплексу : дис. ... канд. екон. наук : 21.04.02. Київ, 2018. 271 с. URL: http://library.krok.edu.ua/media/library/category/disertatsiji-avtoreferati-vidguki/suhak_2018-disertatsija.pdf (дата звернення: 07.02.2019).
7. Антикризисное управление : учебник / под ред. Э. М. Короткова. М. : ИНФРА-М, 2003. 432 с.
8. Фольмут Х. Й. Инструменты контроллинга от А до Я / пер. с нем.; под ред. и с предисл. М. Л. Лукашевича и Е. Н. Тихоненковой. М. : Финансы и статистика, 1998. 288 с.
9. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга / пер. с нем. М. : Финансы и статистика, 1997. 800 с.
10. Яковец Ю. В. Циклы. Кризисы. Прогнозы. М. : Наука, 1999. 448 с.

References

1. Tkachenko, S. O., & Speros, Dzh. N. (2018). Concept of crisis management system of enterprise finances. *Contemporary Problems of Legal, Economic and Social Development of the State: Abstracts. Int. Research Practice Conf.* (pp. 279–281). Kharkiv. (in Ukrainian)
2. Denysiuk, O. H., & Derevianko, O. Yu. (2015). The essence, classification and causes of crises in the activity of enterprises. *Bulletin of Zhytomyr State Technological University*, 1, 80–87. (in Ukrainian)
3. Gradov, A. P., & Kuzin, B. N. (Eds.). (1996). *Strategy and tactics of crisis management of the company*. SPb.: Special Literature. (in Russian)
4. Tereshchenko, O. O. (2004). *Anti-crisis financial management at the enterprise*. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
5. Trydid, O. M., & Oriekhova, K. V. (2005). *Methodical recommendations for the analysis and evaluation of financial stability of the enterprise*. Kharkiv: KhNEU. (in Ukrainian)
6. Suhak, T. O. (2018). *Information-analytical support of the financial component of the economic security of the enterprises of the mining and industrial complex*. (PhD thesis). Kyiv. Retrieved from http://library.krok.edu.ua/media/library/category/disertatsiji-avtoreferati-vidguki/suhak_2018-disertatsija.pdf. (in Ukrainian)
7. Korotkov, E. M. (Ed.). (2003). *Crisis management: a textbook*. Moscow: INFRA-M. (in Russian)
8. Fol'mut, X. J. (1998). *Controlling Instruments from A to Z*. Moscow: Finansy i statistika. (in Russian)
9. Han, D. (1997). *Planning and control: the concept of controlling*. Moscow: Finansy i statistika. (in Russian)
10. Yakovec, Yu. V. (1999). *Cycles. Crises. Forecasts*. Moscow: Nauka. (in Russian)

ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Галайко Андрій Миронович
аспірант

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна

e-mail: andriy.galayko.12@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-0569-3032

Стаття присвячена визначенню напрямів удосконалення управління грошовими коштами державних сільськогосподарських компаній. Дослідження розпочато з визначення актуальності та необхідності пошуку шляхів удосконалення управління грошовими ресурсами державних суб'єктів господарювання в сільському господарстві. За результатами проведеного дослідження встановлено такі напрями вдосконалення управління фінансовими ресурсами державних сільськогосподарських підприємств, а саме: неупереджений і вчасний аналіз фінансових результатів; оптимізація структури продукції; дотримання комплексно-системного підходу при управлінні грошовими коштами; вдосконалення фінансового планування і бюджетування; раціональне управління основними фондами і оборотними засобами; врахування резервів зменшення собівартості продукції; застосування раціональної системи управління фінансовими потоками; делегування функцій бухгалтерського і фінансового управління державних сільськогосподарських підприємств невеликих розмірів консалтинговим фірмам; максимальне узгодження функціонування фінансової та організаційної структур; підвищення фінансового потенціалу шляхом підвищення прибутку і платоспроможності; планування надходжень грошових коштів, першочергових платежів, бюджетів підрозділів підприємства; ведення платіжних календарів; щоденний розподіл фінансових ресурсів, котрі надійшли за заздалегідь визначеними пріоритетами; складання планів руху грошових коштів за підрозділами підприємства.

У статті визначено збитковість державних сільськогосподарських підприємств як основну їх проблему. У дослідженні було запропоновано усунення збитковості державних компаній в сільському господарстві у випадку реалізації державної сільськогосподарської продукції нижче точки беззбитковості та у випадку падіння цін на цю продукцію. У подальших дослідженнях необхідно визначити напрями підвищення прибутковості державних сільськогосподарських підприємств без виробничої диверсифікації.

Ключові слова: державне сільськогосподарське підприємство, фінансові ресурси, управління, напрями вдосконалення, сільське господарство.

JEL Classification: Q140; G3; M210.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ЭФФЕКТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Галайко Андрей Миронович
аспирант

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина

e-mail: andriy.galayko.12@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-0569-3032

Статья посвящена определению направлений усовершенствования управления денежными средствами государственных сельскохозяйственных компаний. Исследование начато с определения актуальности и необходимости поиска путей усовершенствования управления

денежными ресурсами государственных субъектов хозяйствования в сельском хозяйстве. По результатам проведенного исследования установлены такие направления совершенствования управления финансовыми ресурсами государственных сельскохозяйственных предприятий, а именно: непредвзятый и своевременный анализ финансовых результатов; оптимизация структуры продукции; соблюдение комплексно-системного подхода при управлении денежными средствами; совершенствование финансового планирования и бюджетирования; рациональное управления основными фондами и оборотными средствами; учет резервов уменьшения себестоимости продукции; применение рациональной системы управления финансовыми потоками; делегирование функций бухгалтерского и финансового управления государственных сельскохозяйственных предприятий небольших размеров консалтинговым фирмам; максимальное согласование функционирования финансовой и организационной структур; повышение финансового потенциала путем повышение прибыли и платежеспособности; планирование поступлений денежных средств, первоочередных платежей, бюджетов подразделений предприятия; ведение платежных календарей; ежедневное распределение финансовых ресурсов, которые поступили за заранее определенными приоритетами; составление планов движения денежных средств по подразделениям предприятия.

В статье убыточность государственных сельскохозяйственных предприятий определена как основная их проблема. В исследовании было предложено устранение убыточности государственных компаний в сельском хозяйстве в случае реализации государственной сельскохозяйственной продукции ниже точки безубыточности и в случае падения цен на эту продукцию. В последующих исследованиях необходимо определить направления повышения прибыльности государственных сельскохозяйственных предприятий без производственной диверсификации.

Ключевые слова: государственное сельскохозяйственное предприятие, финансовые ресурсы, управление, направления совершенствования, сельское хозяйство.

JEL Classification: Q140; G3; M210.

IMPROVEMENT OF MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES AS PRECONDITION OF EFFECTIVE ACTIVITY OF STATE AGRICULTURAL ENTERPRISES

Andrii Halaiko

Postgraduate Student

Ivan Franko National University of Lviv

1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine, Ukraine

e-mail: andriy.galayko.12@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-0569-3032

The article deals with the determination of directions of improvement of management of the cash funds of the state agricultural companies. The research is started with determination of relevance and necessity of finding ways to improve management of the cash funds of the state economic entities in agriculture. According to conducted research, the following directions of improvement of management the financial resources of the state agricultural enterprises are established: impartial and timely analysis of financial results; optimization of products structure; adherence of complex-system approach in the management of the cash funds; improvement of financial planning and budgeting; rational management by fixed assets and by working capital; taking into account reserves of reducing of cost of the products; application rational system of the management of financial flows; delegating functions of book-keeping and financial management of small state agricultural enterprises to consulting firms; maximal harmonization of functioning of financial and organizational structure; increase financial potential by increasing profit and solvency; planning cash receipts, priority payments, budget subdivisions of the enterprise, conducting payment calendars; daily distribution of the financial resources which arrived according to beforehand determined priorities, drafting plans of move of cash funds per by subdivisions of the enterprise.

The article determines the unprofitability of the state agricultural enterprises as their main problem. The research proposes to eliminate unprofitability of the state companies in the agriculture under conditions of selling of the state agricultural products below of break-even point and in case of falling prices for these products. In further research, it is necessary to determine the ways of profitability increase of the state agricultural enterprises without production diversification.

Keywords: State Agricultural Enterprise, Financial Resources, Management, Directions of

Improvement, Agriculture.

JEL Classification: Q140; G3; M210.

Постановка проблеми. Управління фінансовими ресурсами державних сільськогосподарських підприємств має важливе і актуальне значення, тому що воно являється процесом перерозподілу коштів в підрозділах і між підрозділами цих суб'єктів господарювання і від нього залежить ефективність їх діяльності. Цей перерозподіл відбувається у відповідності до умов господарювання, які в свою чергу залежать від динаміки ринкового середовища. У цій роботі буде зроблено акцент на напрямках вдосконалення управління грошовими ресурсами державних сільськогосподарських виробників. Також будуть наведені рекомендації щодо рентабельної реалізації державної сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вдосконалення управління грошовими ресурсами в економічній літературі приділяється значна увага. Доцільно виокремити ефективну роботу таких вчених в галузі економічних знань: О. М. Байрак, М. Березнянський, А. І. Бровко, О. О. Гетьман, Т. В. Дудкіна, О. Є. Данилевська-Жугунісова, О. В. Зленко, М. М. Кальченко, Я. В. Колеснік, О. О. Кундицький, Н. В. Лагодієнко, Н. Г. Маслак, В. О. Мірошніченко, А. В. Недільська, Н. Рєзнік, Ю. В. Фоврій, А. В. Харіна, Д. П. Христюк, О. А. Чепіга, Н. С. Чопко та багато інших. Однак, попри численні дослідження напрямів вдосконалення управління фінансовими ресурсами державних сільськогосподарських підприємств, необхідно узагальнити і систематизувати ці напрями вдосконалення і сформулювати практичні рекомендації, які дадуть можливість державним сільськогосподарським виробникам отримувати прибутковість від реалізації їхньої продукції.

Метою дослідження є визначення напрямів удосконалення управління грошовими коштами державних сільськогосподарських виробників.

Основні результати дослідження. На сьогодні, в зв'язку із значним дефіцитом грошових коштів, невеликою здатністю державних суб'єктів господарювання до самофінансування, зменшення частки кредитів банківських установ в джерелах фінансування державних сільгоспвиробників проблема формування джерел фінансування і пошуку інвестиційних ресурсів є першочерговим завданням, тому що їх наявність є визначальним чинником економічного росту. Тому постає питання раціоналізації управління грошовими ресурсами, яка є основою ефективної діяльності будь-якого суб'єкта господарювання (Бровко & Фоврій, 2016, с. 23).

Неупереджений і вчасний аналіз фінансових результатів сприяє зростанню ефективності функціонування державних сільськогосподарських компаній, ефективному і найбільш доцільному використанню основних фондів, матеріальних, фінансових та трудових ресурсів, уникненню додаткових витрат. А одержані результати аналізу формують об'єктивні умови для зростання результативності управлінських рішень, а також одержання аргументованої аналітичної і облікової інформації для прогнозування та планування фінансових результатів (Христюк, 2017, с. 602).

Важливим резервом збільшення прибутковості державних сільськогосподарських підприємств є оптимізація структури продукції, тобто збільшення частки таких видів товарної продукції, котрі приносять більший прибуток суб'єкту господарювання (Христюк, 2017, с. 602).

Під час управління грошовими коштами державних сільськогосподарських підприємств слід дотримуватися комплексно-системного підходу, який дасть змогу суб'єктам господарювання комплексно і систематично здійснювати політику джерел формування і використання грошових коштів з ціллю максимального отримання прибутку за мінімального ризику. Для досягнення цілі управління слід створити інформаційну базу управління, здійснити аналіз стану грошових коштів і виявити їх потребу, створити оптимальну структуру грошових коштів, спланувати розподіл грошових ресурсів і провести ефективне їх використання (Байрак, 2013, с. 195).

В процесі управління фінансовими ризиками необхідно враховувати загальні правила прийняття рішень при відповідних умовах: ризикувати можна тільки в межах власного капіталу; не можна ризикувати залученими коштами; потрібно зважувати можливі негативні наслідки ризику; потрібно паралельно здійснювати розгляд інших альтернатив з нижчим ризиком (Бровко & Чепіга, 2015).

Механізм фінансового планування діяльності суб'єктів господарювання повинен бути побудований на таких принципах, як: от: фінансового співвідношення термінів, платоспроможності, рентабельності капіталовкладень, збалансованості ризиків, пристосування до потреб ринку, максимальної рентабельності. При дотриманні вище наведених принципів фінансове планування на фірмі дає можливість найповніше відображати та найефективніше забезпечувати проведення усіх форм фінансових відносин; здійснювати координування зусиль усіх підрозділів компанії для

забезпечення її ефективного розвитку; перетворити стратегічні цілі розвитку компанії у систему конкретних планових завдань; сформулювати потрібну документальну базу внутрішнього контролю фінансової діяльності суб'єкта господарювання; сформулювати потрібну інформаційну базу для суб'єктів фінансових відносин, котрі забезпечують зовнішнє фінансування фірми (Гетьман & Дудкіна, 2015, с. 204).

При впровадженні бюджетування державні суб'єкти господарювання повинні враховувати певні негативні моменти, а саме: належну маркетингову інформацію, незадовільну статистичну базу даних (нестійкість макроекономічних показників), невисокий рівень кваліфікації персоналу (Данилевська-Жутунісова, 2016, с. 239–240).

Підвищенню ефективності використання фінансових ресурсів державних сільськогосподарських виробників буде сприяти раціональне використання обігових засобів, ефективне управління виробничими запасами, управління основними фондами та нематеріальними активами, організація та управління фінансовою стійкістю (Зленко, 2013, с. 163).

Ефективність управління грошовими коштами можна підвищувати зменшенням строку оборотності та підвищенням рентабельності за рахунок зменшення витрат та збільшення виторгу. Прискорення оборотності оборотних коштів не потребує капітальних витрат та зумовлює зростання розмірів виробництва і продажу продукції. Прискорення оборотності оборотних коштів є першочерговим завданням та важливим напрямом зростання ефективності використання грошових ресурсів державних сільгосп підприємств в сучасних умовах та досягається наступними напрямками:

1. На етапі формування виробничих запасів – запровадження економічно обґрунтованих норм запасу; наближення поставальників комплектуючих виробів, напівфабрикатів і сировини до споживачів; масштабне використання прямих довгострокових зв'язків; збільшення складської системи матеріально-технічного забезпечення і оптової торгівлі обладнанням і матеріалами; комплексна автоматизація та механізація вантажно-розвантажувальних робіт на складах.

2. На етапі незавершеного виробництва – прискорення науково-технічного прогресу (запровадження прогресивної технології та техніки, особливо маловідходної та безвідходної, роботизованих комплексів, роторних ліній і хімізація виробництва); розвиток уніфікації і стандартизації; удосконалення форм компанії промислового виробництва; застосування дешевших конструкційних матеріалів; удосконалення системи

економічних стимулів; економне використання паливно-енергетичних та сировинних ресурсів; підвищення питомої ваги продукції, котра користується збільшеним попитом.

3. На етапі обігу – наближення споживачів до виробників; удосконалення системи розрахунків; зростання обсягу проданої продукції внаслідок виконання замовлень за прямими зв'язками, довготермінового виробництва продукції (Зленко, 2013, с. 163).

Одним із способів економії обігового капіталу, а отже зростання його оборотності є вдосконалення управління запасами, котрих можна віднести до іншого шляху підвищення ефективності використання грошових ресурсів. Інший напрям прискорення оборотності обігового капіталу полягає в зниженні розрахунків із дебіторами. На рівень дебіторської заборгованості впливає багато факторів, як-от: вид продукції, об'єм ринку, рівень насиченості ринку деякою продукцією, прийнята у фірмах система розрахунків. Керування дебіторською заборгованістю передбачає контроль за оборотністю коштів в розрахунках. Третій шлях зниження витрат з обігового капіталу полягає у кращому використанні фінансових ресурсів. У такий спосіб з позиції теорії інвестування грошові ресурси являють собою одним із окремих випадків інвестування у товарно-матеріальні цінності. Тому до них використовуються загальні вимоги. По-перше, необхідний базовий запас фінансових ресурсів для здійснення поточних розрахунків. По-друге, необхідні певні грошові ресурси для покриття непередбачених витрат. По-третє, необхідно мати певний обсяг вільних фінансових ресурсів для забезпечення прогнозованого або можливого розширення масштабів діяльності (Зленко, 2013, с. 163).

Державним суб'єктам господарювання, котрі планують витрати на виробництво і продаж сільськогосподарської продукції потрібно враховувати резерви зменшення її собівартості, до котрих належать: покращення використання основних виробничих фондів і підвищення в зв'язку із цим виробництва продукції на кожну гривню основних фондів; раціональне використання матеріально-сировинних ресурсів, палива, енергії і зниження витрат на одиницю продукції без зменшення її вартості; зниження витрат живої праці на одиницю продукції на підставі науково-технічного прогресу; зниження витрат на продаж продукції за рахунок вдосконалення форм її реалізації; зниження витрат від безгосподарності і браку, усунення непродуктивних витрат; економія у адміністративно-управлінській сфері на основі раціоналізації управлінського апарату суб'єкта господарювання (Кальченко, 2013, с. 134).

Для ефективного управління фінансовими потоками державні сільськогосподарські підприємства повинні застосовувати відповідну систему, яка має охоплювати такі елементи, як-от: облік руху фінансових активів, фінансовий аналіз, проведення планування фінансових потоків, здійснення прогнозування стратегії використання фінансових потоків, прийняття управлінських рішень з метою оптимізації фінансових потоків, контроль за раціональністю використання фінансів суб'єктів господарювання. Для формування дієвої системи управління фінансовими потоками виникає необхідність детального планування, розроблення і дотримання цілісної системи управління цими потоками (Лагодієнко, 2014, с. 62).

З метою вдосконалення фінансового менеджменту суб'єкта господарювання в цілому і управління власним капіталом, зокрема, сільгосп підприємствам невеликих розмірів та таких, котрі не мають багаточисельної бухгалтерської, економічної і фінансової служб повинні делегувати функції бухгалтерського і фінансового управління консалтинговим фірмам. Така практика є значною мірою поширеною в розвинутих державах, що дає можливість концентрувати зусилля на зростанні ефективності виробництва (Недільська, 2012, с. 309).

Ефективність управління грошовими коштами залежить від процесу управління. Управління повинна здійснювати фінансова структура, котра взаємопов'язана із організаційною. Оптимальним повинен бути варіант максимального узгодження функціонування фінансової і організаційної структур (Маслак, 2016).

Найефективніший спосіб управління фінансами державних сільськогосподарських виробників передбачає наступні заходи:

1. Планування надходжень фінансових ресурсів та першочергових платежів, планування бюджетів підрозділів суб'єкта господарювання, що дає змогу більш обґрунтовано здійснювати розподіл грошових ресурсів і аналіз виконання бюджетів підрозділів.

2. Ведення платіжних календарів-планів, щоденний розподіл грошових коштів, котрі надійшли за заздалегідь визначеними пріоритетами.

3. Освоєння комплексного фінансового планування, складання планів руху фінансових ресурсів за підрозділами компанії або окремими проектами, планів прибутків та збитків, планового балансу. Здійснення аналізу відхилень, формування і прийняття коригуючих рішень (Резнік & Березнянський, 2010, с. 487).

З ціллю забезпечення ефективного управління грошовими коштами на фірмі повинна розроблятися спеціальна фінансова політика, котра направлена на залучення

власних грошових коштів з різних джерел відповідно до потреб її розвитку в майбутньому періоді. Для процвітання державний сільськогосподарський виробник повинен правильно визначати головні цілі управління, формувати і використовувати грошові кошти, виявляти головні джерела формування капіталу і визначати наслідки їх зміни для фінансової стійкості суб'єкта господарювання, визначати фінансові і договірні обмеження розпоряджатися нерозподіленим та поточним (чистим) прибутком (Бровко & Фоврій, 2016, с. 25).

Для підвищення фінансового потенціалу державних аграрних компаній шляхом поліпшення їх фінансування необхідно вирішити такі основні завдання, як-от: розширити асортимент грошових коштів фірми; підвищити дохідну частину бюджету компанії; оптимізувати витрати суб'єкта господарювання. Також резервом зростання фінансового потенціалу державних аграрних суб'єктів господарювання має бути впровадження шляхів підвищення їх платоспроможності. Підвищити платоспроможність можна шляхом регулярного здійснення фінансовим менеджером заходів з ліквідації причин та факторів зменшення платоспроможності, а також сприяти зростанню ліквідності активів (Мірошніченко, 2017, с. 24–27).

Фінансовий потенціал державних аграрних суб'єктів підприємництва зменшується через негативну динаміку дебіторської заборгованості. Тому платоспроможність необхідно підвищувати шляхом рефінансування дебіторської заборгованості, що буде стимулювати зростання фінансового потенціалу. З-поміж інших резервів підвищення фінансового потенціалу державних сільгоспвиробників є зростання прибутку. Найбільш ефективними напрямками підвищення прибутку є, наприклад: управління фінансовими ресурсами, бюджетний контроль, фінансовий аналіз проектів та управління прибутком. Не менш важливим є залучення інвестицій в діяльність державного сільськогосподарського підприємства, що буде сприяти підвищенню його фінансового потенціалу. Проектне фінансування буде сприяти залученню інвестицій, зокрема іноземних в фінансування державних аграрних суб'єктів підприємницької діяльності (Мірошніченко, 2017, с. 27).

Ефективність діяльності державних суб'єктів господарювання залежить від зовнішнього середовища, тобто від тих сил, котрі чинять дію на них. Також ефективність функціонування державних аграрних суб'єктів підприємництва залежить від внутрішніх факторів. Тому при управлінні фінансовими ресурсами державних сільськогосподарських підприємств необхідно враховувати наступні чинники, як-от: макроекономічні, фінансові,

податкові, цінові, технічні, виробничі, природні, інноваційні, екологічні, збутові, структурні та соціально-демографічні (Кундицький & Чопко, 2012, с. 54–56).

Головною проблемою державних сільськогосподарських підприємств являється те, що більшість з них має збиткову реалізацію своєї продукції. Збитковість підприємство може отримувати з двох причин. Це зниження обсягу реалізованої продукції та зменшення цін. Підприємство отримує збиток при реалізації продукції нижче точки беззбитковості. Також може бути ситуація коли на ринку продають продукцію багато товаровиробників і відбувається зниження ціни на відповідну продукцію. В такому випадку на підприємстві може виникнути ситуація, коли зниження ціни відбувається настільки, що воно не може повернути витрачені фінансові ресурси, що були вкладені у виробництво.

На нашу думку, вирішити проблему збитковості державних сільськогосподарських підприємств можна шляхом переорієнтування їхнього виробництва на іншу продукцію, яка приносить прибутковість. Якщо суб'єкт господарювання реалізував продукцію нижче точки беззбитковості, то він повинен частково переорієнтувати своє виробництво на іншу продукцію. Таким чином фірма повинна перестати виробляти продукцію, яка була реалізована нижче точки беззбитковості поки вона не буде повністю реалізована в наступних періодах діяльності. В подальшому компанія може виробляти таку продукцію в обсягах, які продавалися на ринку і паралельно виробляти іншу продукцію, яка краще реалізовується на ринку. У такий спосіб державний суб'єкт підприємницької діяльності може здійснювати виробництво в таких масштабах, які були раніше, проте з більш різноманітною продукцією. Такий підхід можна застосувати до тих суб'єктів господарювання, які виробляють продукцію, яка швидко не псується. Якщо підприємство виробляє продукцію, що швидко псується, і реалізувало її нижче точки беззбитковості, то в наступних періодах діяльності воно має виробляти такий обсяг продукції, який реалізовується на ринку, а

збитки, що були понесені внаслідок нереалізованої продукції можуть покритися за рахунок отриманої прибутковості від реалізації іншої продукції. Коли компанія одержала збитки внаслідок зниження цін на продукцію, то вона повинна переорієнтувати своє виробництво на іншу продукцію, яка буде рентабельно продаватися. При цьому збитки вона може покрити за рахунок прибутковості, котра отримана від продажу нової продукції.

Висновки. На сучасному етапі економічного розвитку все більш важливого значення набуває пошук напрямів удосконалення управління фінансовими ресурсами державних сільськогосподарських підприємств. Проаналізовано такі основні напрями вдосконалення управління грошовими ресурсами державних сільськогосподарських суб'єктів підприємницької діяльності, як-от: неупереджений і вчасний аналіз фінансових результатів, оптимізація структури продукції, дотримання комплексно-системного підходу до управління коштами, створення інформаційної бази управління, здійснення аналізу стану грошових ресурсів і виявлення їх потреби, створення оптимальної структури фінансових ресурсів, планування грошових коштів і проведення ефективного їх використання, вдосконалення фінансового планування і бюджетування, поліпшення управління фінансовими потоками, зменшення терміну оборотності грошових коштів, ефективного використання оборотних засобів, ведення платіжних календарів, підвищення фінансового потенціалу суб'єкта господарювання, врахування резервів зниження собівартості.

Окрім вище наведених шляхів поліпшення управління грошовими коштами державних сільськогосподарських виробників, розроблено стратегію управління фінансовими ресурсами у випадку отримання збитковості внаслідок зниження цін та внаслідок реалізації продукції нижче точки беззбитковості.

Перспективами подальших досліджень є визначення напрямів підвищення прибутковості державних сільськогосподарських підприємств без виробничої диверсифікації.

Література

1. Бровко Л. І., Фоврій Ю. В. Проблеми формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах. *Молодий вчений*. 2016. № 1(1). С. 23–25.
2. Христюк Д. П. Аналіз фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 15. С. 600–603.
3. Байрак О. М. Теоретичні аспекти управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2013. Вип. 83. С. 189–196.
4. Бровко Л. І., Чепіга О. А. Фінансове прогнозування в системі фінансового забезпечення сільськогосподарського підприємства. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=4520> (дата звернення: 10.04.2019).
5. Гетьман О. О., Дудкіна Т. В. Обґрунтування вибору методів фінансового планування для сільськогосподарських підприємств. *Таврійський науковий вісник*. 2015. № 90. С. 202–209.

6. Данилевська-Жугунісова О. Є. Аналіз бюджетування в системі фінансового планування аграрних підприємств. *Науковий вісник НУБіП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2016. № 244. С. 236–242.
7. Зленко О. В. Теоретичні засади управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств. *Економіка та управління АПК*. 2013. Вип. 10. С. 162–167.
8. Кальченко М. М. Основи забезпечення фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки*. 2013. Т. 2. Вип. 7. С. 129–136.
9. Лагодієнко Н. В. Управління фінансовими потоками аграрного підприємства. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 18. № 3. С. 60–64.
10. Недільська Л. В. Стан та шляхи удосконалення фінансового менеджменту сільськогосподарських підприємств. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2012. № 1(2). С. 303–311.
11. Маслак Н. Г. Формування системи управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств України. Теорія, методологія, практика розвитку економіки та фінансів в умовах економічних зрушень : Міжнародна науково-практична інтернет-конференція, 21-22 лип. 2016р. Дніпро, 2016. URL: http://repo.snau.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4973/1/Маслак%20Н.Г.%20Формування%20системи%20управління%20фінресурсами%20сільськогосподарських%20підприємств%20України_Тези.pdf (дата звернення: 10.04.2019).
12. Рєзнік Н., Березнянський М. Управління фінансами на сільськогосподарських підприємствах. *Економічний аналіз*. 2010. Вип. 6. С. 485–488.
13. Мірошніченко В. О. Резерви посилення фінансового потенціалу аграрних підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12(2). С. 24–28.
14. Кундицький О. О., Чопко Н. С. Чинники розвитку підприємств аграрного сектора України. *Економіка и управление*. 2012. № 6. С. 54–58.

References

1. Brovko, L. I. and Fovrii, Yu. V. (2016). Problems of formation of financial resources of agricultural enterprises in modern conditions. *Young scientist*, 1(1), 23–25. (in Ukrainian)
2. Khrystiuk, D. P. (2017). Analysis of financial results of activity of agricultural enterprises. *Global and national problems of economics*, 15, 600–603. (in Ukrainian)
3. Bairak, O. M. (2013). Theoretical aspects of management of financial resources of agricultural enterprises. *Collected Works of Uman National University of Horticulture*, 83, 189–196. (in Ukrainian)
4. Brovko, L. I., & Chepiha, O. A. (2015). Financial forecasting in system of financial providing of agricultural enterprise. *Efektivna ekonomika*, 11. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=4520>. (in Ukrainian)
5. Hetman, O. O., & Dudkina, T. V. (2015). Justification of choice of methods of financial planning for agricultural enterprises. *Taurian Scientific Bulletin*, 90, 202–209. (in Ukrainian)
6. Danylevska-Zhuhunisova, O. Ye. (2016). Analysis of budgeting in system of financial planning of agrarian enterprises. *Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy. Serii: Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes*, 244, 236–242. (in Ukrainian)
7. Zlenko, O. V. (2013). Theoretical principles of management of financial resources of agricultural enterprises. *Economics and Management AIC*, 10, 162–167. (in Ukrainian)
8. Kalchenko, M. M. (2013). Fundamentals of providing of financial activity of agricultural enterprises. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii. Serii: Ekonomichni nauky*, 2(7), 129–136. (in Ukrainian)
9. Lahodiienko, N. V. (2014). Management of financial flows of agrarian enterprise. *Ekonomichnyy analiz*, 18(3), 60–64. (in Ukrainian)
10. Nedilska, L. V. (2012). Status and ways of improvement of financial management of agricultural enterprises. *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu*, 1(2), 303–311. (in Ukrainian)
11. Maslak, N. H. (2016). Formation of system of management of financial resources of agricultural enterprises of Ukraine. *Theory, methodology, practice of development of economy and finance in the conditions of economic shifts* : International scientific and practical internet conference. Retrieved from http://repo.snau.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4973/1/Маслак%20Н.Г.%20Формування%20системи%20управління%20фінресурсами%20сільськогосподарських%20підприємств%20України_Тези.pdf. (in Ukrainian)
12. Rieznik, N., & Bereznianskyi, M. (2010). Management of finances on agricultural enterprises. *Ekonomichnyy analiz*, 6, 485–488. (in Ukrainian)
13. Miroschnichenko, V. O. (2017). Reserves of aggrandizement of financial potential of agrarian enterprises. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 12(2), 24–28. (in Ukrainian)
14. Kundytskyi, O. O., & Chopko, N. S. (2012). Factors of development of enterprises of agrarian sector of Ukraine. *Ekonomika i upravlenie*, 6, 54–58. (in Ukrainian)

СТУДЕНТСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 661.65

DOI: 10.26565/2524-2547-2019-57-04

**МАКРОЕКОНОМІЧНА НЕРІВНОВАГА ТА ФОРМИ ЇЇ ПРОЯВУ
В ЕКОНОМІЦІ****Дмитренко Олександр Володимирович**
кандидат економічних наук, доцент*e-mail: ector@ukr.net*

ORCID ID: 0000-0001-6970-5234

Булик Артем Олександрович
студент**Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна**
пл. Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

Метою статті є систематизація впливів змін зовнішнього та внутрішнього макроекономічного середовища та аналіз наукових можливостей їх подальшої теоретичної розробки. Перманентна актуальність вивчення рівноважних станів в економіці обумовлюється розвитком форм організації економічних відносин та зміною соціально-економічного середовища їх реалізації. Особливої актуальності дана проблема набирає в умовах світової фінансової кризи, яка характеризується відхиленням базових макроекономічних показників від їх рівноважних значень. Проведене дослідження засвідчило посилення впливу цінових факторів на збалансованість попиту та пропозиції на всіх основних ринках економіки України і, насамперед, на ринку кінцевих продуктів та послуг. Аналітична оцінка впливу окремих цінових факторів на динаміку сукупного попиту та пропозиції дозволила визначити особливості цього впливу у сучасних умовах, характерних для економіки України, зокрема те, що високий рівень експортоорієнтованості промисловості та суттєва залежність кінцевого споживання від імпорту сприяють домінуванню впливу зовнішньоекономічних факторів на встановлення рівноваги на ринку кінцевих товарів та послуг. Серед цих факторів найвпливовішим став валютний курс. Водночас одним із вагомих чинників інфляції залишається динаміка індивідуальних середніх витрат як основний формуючий фактор цін виробників. Економіка України є ресурсомісткою, що є наслідком недосконалої структури виробництва, обтяженої капіталомісткими та сировинними виробничими осередками, та застарілих технологій. І саме це виступає основною перешкодою ефективній адаптації пропозиції українських товаровиробників до змін у сукупному попиті. Економічна ситуація в Україні у 2014–2018 рр. і у короткостроковій перспективі визначається переважно політичними чинниками, подальший розвиток економічних процесів значною мірою не прогнозований і визначатиметься насамперед тим, чи припиняться бойові дії.

Ключові слова: макроекономічна нерівновага, сукупний попит та пропозиція, безробіття, інфляція.

JEL Classification: E000; O1; J2.

**МАКРОЕКОНОМИЧЕСКОЕ НЕРАВНОВЕСИЕ И ФОРМЫ
ЕГО ПРОЯВЛЕНИЯ В ЭКОНОМИКЕ****Дмитренко Александр Владимирович**
кандидат экономических наук, доцент*e-mail: ector@ukr.net*

ORCID ID: 0000-0001-6970-5234

Булик Артем Александрович
студент**Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,**
пл. Свободы, 4, 61022, Харьков, Украина

Целью статьи является систематизация воздействий изменений внешней и внутренней макроэкономической среды и анализ научных возможностей их дальнейшей теоретической

разработки. Перманентная актуальность изучения равновесных состояний в экономике определяется развитием форм организации экономических отношений и изменением социально-экономической среды их реализации. Особую актуальность данная проблема приобретает в условиях мирового финансового кризиса, который характеризуется отклонением базовых макроэкономических показателей от их равновесных значений. Проведенное исследование показало усиление влияния ценовых факторов на сбалансированность спроса и предложения на всех основных рынках экономики Украины и, прежде всего, на рынке конечных продуктов и услуг. Аналитическая оценка влияния отдельных ценовых факторов на динамику совокупного спроса и предложения позволила определить особенности этого влияния в современных условиях, характерных для экономики Украины, в частности то, что высокий уровень экспортоориентированности промышленности и существенная зависимость конечного потребления от импорта способствуют доминированию влияния внешнеэкономических факторов на установление равновесия на рынке конечных товаров и услуг. Среди этих факторов наиболее влиятельным стал валютный курс. В то же время одним из весомых факторов инфляции остается динамика индивидуальных средних затрат как основной формирующий фактор цен производителей. Экономика Украины характеризуется высоким уровнем ресурсоемкости, что является следствием несовершенной структуры производства, отягощенной капиталоемкими и сырьевыми производственными центрами, и устаревших технологий. Именно это выступает основным препятствием эффективной адаптации предложения украинских товаропроизводителей к изменениям в совокупном спросе. Экономическая ситуация в Украине в 2014-2018 гг. и в краткосрочной перспективе определяется преимущественно политическими факторами, дальнейшее развитие экономических процессов в значительной мере не прогнозируемо и будет определяться прежде всего тем, прекратятся ли боевые действия.

Ключевые слова: макроэкономическое неравновесие, совокупный спрос и предложение, безработица, инфляция.

JEL Classification: E000; O1; J2.

MACROECONOMIC IMBALANCE AND FORMS OF ITS MANIFESTATION IN ECONOMY

Oleksandr Dmytrenko

PhD in Economics, Associate Professor

e-mail: ector@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-6970-5234

Artem Bulik

Student

V.N. Karazin Kharkiv National University

4, Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

The purpose of the article is to systematize the effects of changes in the external and internal macroeconomic environment and to analyze the scientific possibilities of their further theoretical development. Permanent relevance of the study of equilibrium states in the economy is conditioned by the development of forms of organization of economic relations and changes in the socio-economic environment of their realization. This problem is of particular relevance in the context of the global financial crisis, which is characterized by a deviation of basic macroeconomic indicators from their equilibrium values. The study showed that the influence of price factors on the balance of supply and demand in all major markets of Ukraine's economy and, above all, in the market of final products and services, has increased. Analytical assessment of the influence of individual price factors on the dynamics of aggregate supply and demand has allowed to determine the features of this influence in the current conditions, characteristic for the economy of Ukraine, in particular, that the high level of export orientation of the industry and a significant dependence of final consumption on imports contribute to the dominance of the influence of external factors market of final goods and services. Among these factors, the most influential was the exchange rate. At the same time, one of the important factors of inflation is the dynamics of individual average costs as the main factor shaping producer prices. The economy of Ukraine is resource intensive, which is the result of an imperfect structure of production, burdened with capital and raw material production centers, and outdated technologies. And this is the main obstacle to the effective adaptation of Ukrainian producers' supply to changes in aggregate demand. The economic situation in Ukraine in 2014-2018 and in the short term is mainly determined by political factors, the further development of economic processes is largely unpredictable and will be determined primarily by whether the fighting will cease.

Keywords: Macroeconomic Imbalance, Aggregate Supply and Demand, Unemployment,

Inflation.

JEL Classification: E000; O1; J2.

Постановка проблеми. Світова економіка майже десять останніх років заходила у кризовому (2008-2009 рр.) та післякризовому стані. Спроби подолати кризові явища та відновити економічне зростання довгий час були безупісними. Так звана нетрадиційна грошово-кредитна політика, що була націлена на стрімке нарощування ефективного попиту, довгий час не давала очікуваних результатів. Низька ефективність традиційних і нетрадиційних інструментів антикризової політики дає підстави для припущення, що справа не лише в інструментах, а ще й в змісті самої нерівноваги в нових ринкових, інституційних та технологічних умовах, що склалися у світовій економіці сьогодні. Тому питання аналізу змісту та форм прояву макроекономічної рівноваги є актуальним як з теоретичної, так і практичної точки зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі проблеми макроекономічної нерівноваги розглядаються частіше за все з позицій адаптації фундаментальних досягнень неокласичної та кейнсіанської шкіл до нової реальності, що склалася у світовій економіці на початку XXI ст. (Савченко, 2010; Сапир, 2011; Скрипниченко, 2015). На цьому шляху досягнуті значні наукові результати, що надають можливість суттєво поширити концептуальні підстави державної антикризової політики.

В той же час залишаються без належної уваги такі питання, як роль суб'єктивних чинників та суб'єктивних уявлень в специфічних реакціях господарської системи на впливи змін зовнішнього та внутрішнього макроекономічного середовища, включаючи шоки та розриви.

Метою даної статті є систематизація впливів змін зовнішнього та внутрішнього макроекономічного середовища та аналіз наукових можливостей їх подальшої теоретичної розробки.

Основні результати дослідження. Стан економічної рівноваги характеризується тим, що жоден із економічних суб'єктів не виявляє зацікавленості у його зміні за допомогою засобів, якими він володіє.

Таке розуміння природи рівноваги виникло не відразу, а в результаті досить тривалої еволюції.

У роботах багатьох економістів можна знайти окремі положення щодо макроекономічної рівноваги. Систематизацію теорій економічної рівноваги виконав Т. Г. Савченко: «Використовуючи три основні принципи: хронологія виникнення наукових концепцій; рівень врахування суб'єктивної природи індивідуумів; можливість віднесення наукових кон-

цепцій до певної школи або течії» (Савченко, 2012, с. 199).

На думку Т. Г. Савченка: «Рівновага є одним із основних атрибутів суспільних (в тому числі економічних), природних та штучних систем. Як наслідок, теорії (концепції) рівноваги набули широкого застосування у суспільних та гуманітарних науках (економіка, психологія, філософія і т. д.); природничих науках (фізика, хімія, математика і т. д.); технічних науках (механіка, будівництво і т. д.). Визначення рівноважних станів у природничих та технічних науках є досить об'єктивним: ґрунтується на підтверджених експериментально закономірностях, що формалізуються за допомогою математичного апарату» (Савченко, 2010, с. 198).

Будь-який предмет досліджень у суспільних науках зводиться до вивчення поведінки окремих суб'єктів та різноманітних способів взаємодії між ними. Тобто теорії економічної рівноваги повинні враховувати суб'єктивні фактори, які визначають економічну поведінку суб'єктів.

Адекватність розкриття змісту теорій економічної рівноваги можна забезпечити лише їх дослідженням у контексті формування відповідних наукових шкіл та течій, що дозволить зрозуміти методологічну основу та передумови формування концепцій економічної рівноваги. Це дозволить також встановити взаємозв'язки між ними.

Збалансоване, рівноважне економічне зростання є, по суті, моделлю ідеального варіанта розвитку економіки. Реальна економічна ситуація завжди так чи інакше відхиляється від цієї моделі.

Невід'ємною характеристикою нормального стану національної економіки є динамічна рівновага різноспрямованих сил у суспільстві та тенденцій, незмінність господарських моделей та внутрішніх норм поведінки. Тому дослідження економічного зростання та розвитку економічних систем скоріше представляє собою оцінку зміни один одним нормальних станів економіки.

У теоретичному плані це означає доцільність додатково з вивченням «ідеального» стану рівноваги національного продукту і характеристик загальної збалансованості детально аналізувати і досліджувати часткові нормальні стани рівноваги, стійкі відхилення макроекономічних параметрів від зазначеного «ідеального» стану. Останнє передбачає аналіз механізмів і форм пристосування при переході економічної системи з одного стану часткової економічної рівноваги в інший, а також виявлення в кожному конкретному періоді «критично важливих» залежностей і точок зростання національного

продукту (Злупко, 2006, с. 24).

Таким чином, при наближенні економіки до рівноважного стану з'являється більше можливостей ефективного вирішення проблем збалансованості національного продукту і переходу відтворювальних процесів з одного стану часткової нерівноваги в інший.

Динамічний розвиток відповідає певній інституційно обумовленій послідовності «нормальних» нерівноважних точок траєкторії, які наближаються та відхиляються від стану «ідеальної» динамічної рівноваги.

Рівновага усіх ринків значною мірою залежить від ціни на товари та послуги. В системі параметрів макроекономічних балансів чільне місце займає рівень інфляції. Оцінюючи сучасну кризову економічну ситуацію, можна відзначити, що більшість чинників, що впливають на зміни ціни, характеризуються значним ступенем невизначеності. Це зумовлює високу вірогідність порушення гармонічного протікання цінових процесів. Зміна орієнтації цінових процесів та поява суттєвих зсувів макроекономічних балансів внаслідок реалізації цінових шоків можуть призвести до дестабілізації вітчизняної економіки, що обґрунтовує необхідність їх системного дослідження.

У загальному вигляді поняття «макроекономічна рівновага» означає, що вся сукупність ринків характеризується станом рівноваги попиту та пропозиції.

Встановлена рівновага на ринку кінцевих товарів та послуг проявляється у задоволенні інтересів як виробників (максимізація доходів), так і споживачів (максимізація корисності одержаних товарів та послуг) за рівноважною ціною. Сукупний попит та сукупна пропозиція визначається за результатами функціонування саме такого ринку. Коло макроекономічних агентів, що пред'являють попит на товари та послуги, є необмеженим (держава, фізичні та юридичні особи резиденти та нерезиденти, міжнародні суб'єкти тощо), а коло суб'єктів, що забезпечують пропозицію, обмежене виробниками товарів та послуг.

Досягнення балансу на ринку факторів виробництва означає, що всі виробничі ресурси, які надійшли на ринок, знайшли свого покупця, а граничний дохід власників ресурсів, який формує попит, дорівнює граничному продукту кожного ресурсу, що формує пропозицію.

Рівновага грошового ринку проявляється у балансі між кількістю вільних коштів та потребою у цих коштах з боку домогосподарств та підприємницького сектору. На обсяги грошового попиту впливають наступні фактори: рівень цін на товарному ринку та ринку послуг, рівень депозитних та кредитних ставок, швидкість обертання грошових

коштів.

Якщо вважати, що ринок праці є сукупністю методів, механізмів та інститутів, які забезпечують залучення працездатного населення у народногосподарський оборот та використання їхньої робочої сили як товару, рівноважна ціна і кількість якого визначається взаємодією попиту та пропозиції, то баланс на ринку праці означає, що вартість робочої сили відповідає її ціні (Скрипниченко, 2015, с. 195).

У реальній економіці абсолютної збалансованості на жодному з ринків не буває і саме це є джерелом її подальшого розвитку. Проте за певних умов формуються загрози дисбаланси, що не тільки дестабілізують економічний розвиток, але й може зумовити виникнення кризових явищ.

Таким чином, рівновага всіх основних ринків здебільшого залежить від цін на товари та послуги, вплив яких реалізується через низку цінових факторів.

Необхідно дослідити конкретні цінові фактори в контексті їх впливу на встановлення рівноваги ринку кінцевих товарів та послуг внаслідок їх можливості підвищити достовірність моделювання реального сектору економіки, а також його складових – сукупного попиту та сукупної пропозиції. Значені фактори можна згрупувати за пріоритетністю впливу на попит або пропозицію (Приходько, 2010).

Сучасна економічна наука вирізняє такі цінові фактори, які є головними у формуванні сукупного попиту:

- реальні грошові залишки;
- відсоткова ставка;
- імпорт.

Можна визначити наступні цінові фактори впливу на сукупну пропозицію: залежність середніх витрат від зміни обсягів виробництва, структурні зміни економіки, природні фактори, інституційне середовище, світова кон'юнктура та ін.

Встановлення рівноваги між попитом та пропозицією має циклічний характер внаслідок різноспрямованого впливу цінових факторів на агреговані попит та пропозицію. Механізм підвищення ціни на кінцеві товари та послуги провокує падіння попиту, і, як наслідок, зменшується сукупна пропозиція. Це провокує підвищення цін виробників, так як підвищуються середні індивідуальні витрати.

Збільшення середніх індивідуальних витрат також провокує необхідність додаткових витрат виробників на адаптацію до змін у структурі сукупного попиту. Відсутність можливостей вітчизняних виробників задовольнити всі потреби зміненої структури попиту покривається за рахунок зростання імпорту. Сукупний вплив цих факторів зумов-

лює прискорення інфляції, зниження платоспроможного попиту та подальше скорочення пропозиції.

Однак, стабілізація цінових змін можлива лише при умові приведення у відповідність пропозиції до змін агрегованого попиту. Це приведе до задіяння цінових факторів впливу на попит, що проявиться у започаткуванні нового циклу балансування.

Модель реального сектору економіки базується на ринку кінцевих товарів та послуг, а взаємозв'язок всіх ринків пояснює взаємодоповнення секторальних моделей одна одною.

Балансування агрегованого попиту та пропозиції відбувається у моделі реального сектору, що містить базові макроекономічні тотожності, на основі яких формуються складові ВВП. Ця модель пов'язана з іншими секторальними моделями низкою прямих та зворотних зв'язків і поєднується у систему економетричних моделей прогнозування економіки України (Геєць & Скрипниченко, 2013).

Одним із найвпливовіших чинників інфляції є динаміка індивідуальних середніх витрат, що є ключовим формуючим фактором цін виробників. Насамперед, зростання цін виробників сприяє підвищенню витрат виробництва у зв'язку з подорожчанням сировини, матеріалів, комплектуючих тощо, це, в свою чергу, призводить до зростання цін на товари та послуги для кінцевих споживачів та формування майбутніх негативних інфляційних очікувань. В основу стабілізації цінових процесів повинно бути покладене прогнозування зміни виробничих цін.

При побудові моделей для цілей прогнозування динаміки цін необхідно врахувати наступні фактори:

- 1) вплив екзогенних факторів (кон'юнктура світового ринку, зміни валютного курсу тощо);
- 2) можливість проявів монопольного характеру встановлення цін (рівень монополізації ринку, природні монополії тощо);
- 3) взаємопов'язаність цін різних галузей промисловості тощо.

Так, наприклад, ціни виробників автомобілів, транспортного устаткування, суднобудівників, електротехнічного обладнання, у будівництві значною мірою залежать від цін на чорні метали. Ціни в автомобільній та аерокосмічній промисловості залежать від цін виробників кольорових металів, у виробництві фармацевтичної продукції – від цін у базових галузях хімічної промисловості.

Загалом за особливостями формування цін виробників можна умовно поділити на дві групи:

1. Ціни на товари, що торгуються, тобто ті, які йдуть переважно на експорт. Ці ці-

ни значною мірою залежать від світових цін на відповідні товари. У періоди стабільного розвитку світової економіки такі ціни змінюються дуже плавно і здебільшого стабільні в часі, а тому у вітчизняній промисловості приріст відповідних індексів цін є незначним. Проте у кризові періоди, наприклад, такі, які є характерними для сучасного етапу розвитку, ціни на згадані товари можуть змінюватися різко, їхня волатильність значно підвищується, що відповідно відображується на динаміці цін вітчизняних товаровиробників.

2. Ціни на товари, що не торгуються, а реалізуються на внутрішньому ринку. Такі ціни не мають єдиної тенденції змін. Однак, можна зауважити, що індекс цін виробників промислового сектору в середньому перевищує рівень інфляції. На динаміку цін впливають як екзогенні чинники, так і ендогенні (наприклад, взаємозалежність між галузевими індексами цін).

При цьому слід зазначити, що немає видів діяльності, за якими виробляється тільки один тип товарів, тому можуть спостерігатися обидва види ефектів.

Серед методів прогнозування цін виробників найбільш цікавим, на нашу думку, є система моделей, запропонована С. Мурашовим (Мурашов, 2011), а також підходи до визначення впливу світових цін на ціни виробників, запропоновані Ж. Сапіром (Сапир, 2011). Ці методи дозволяють прогнозувати ціни виробників з урахуванням взаємозв'язку між видами діяльності та динамікою світових цін на базові матеріальні ресурси, насамперед паливно-енергетичні.

Проведена аналітична оцінка впливу окремих цінових факторів на динаміку сукупного попиту та пропозиції дозволила визначити особливості цього впливу у сучасних умовах, характерних для економіки України.

На ринку кінцевих продуктів та послуг визначальним є сукупний попит, оскільки саме необхідність задовольнити попит формує пропозицію.

За 2017 р. товарний експорт України скоротився на 9 % (Державний комітет статистики України, n.d.). Тому серед цінових факторів впливу на обсяг сукупного попиту найпотужнішими стають реальні грошові залишки – ефект багатства, бо саме цей фактор є визначальним для попиту внутрішнього ринку України.

Згідно з офіційною статистикою НБУ: «Депозити домашніх господарств тільки у 2014 році скоротилися на 31,2 %, у 2015 році – ще на 22,1 %. За два з половиною роки нового керівництва НБУ валютні депозити в українських банках скоротилися з 24 млрд дол. США до 14 млрд дол. США. Сукупні втрати внесків юридичних осіб на кі-

нець 2016 року оцінюють у 78 млрд грн. Ці втрати стали основною причиною закриття сотень малих і середніх фірм, які відразу втратили свої депозити й оборотний капітал» (Національний банк України, n.d.).

Інший ціновий фактор – відсоткова ставка – хоча й збільшилася з прискоренням інфляції, проте не компенсує знецінення вкладів унаслідок зростання споживчих цін – девальвації гривні. І цей процес лише поглиблюватиметься, тож сукупний попит у короткостроковій перспективі скорочуватиметься і надалі, що зумовлюватиме відповідне скорочення й сукупної пропозиції.

Вітчизняна економіка, і, як наслідок, вітчизняні виробники, в значній мірі підпадають під вплив зовнішньоекономічних факторів. Це пов'язано з тим, що виробництво є максимально експорторієнтованим, і в окремих галузях економіки понад 70 % реалізованої продукції відвантажено у митному режимі експорту. В структурі споживчих товарів близько 40 % забезпечується за рахунок імпортованих операцій, а його частка має стабу тенденцію до підвищення (Державний комітет статистики України, n.d.). В структурі реалізації товарів проміжного споживання на імпорт приходить близько 30 %, а в структурі забезпечення паливно-енергетичними ресурсами – дві третини. Такий стан речей обумовлює надзвичайну впливовість зовнішньоекономічних чинників на встановлення рівноваги на ринку кінцевих товарів та послуг.

Всі фактори беруть участь у формуванні сукупної пропозиції. Їх вплив на цінові процеси в Україні здійснюється за трьома основними напрямками:

- в умовах відкритої економіки на рівень інфляції впливає динаміка світових цін на споживчі товари, оскільки вітчизняні виробники мають змогу виходити зі своєю продукцією на зовнішні ринки, а це зумовлює певне урівноваження внутрішніх цін та цін світових ринків, що впливає на збалансованість попиту та пропозиції цих товарів на внутрішньому ринку;

- досить вагома частина потреби внутрішнього ринку України у споживчих товарах покривається за рахунок імпорту, який впливає на рівень інфляції, а крім того грає вирішальну роль у конкуренції з вітчизняними виробниками;

- ціни виробників залежать від динаміки цін на імпортоване обладнання та сировинні ресурси, що впливає на цінову конкурентоспроможність продукції та собівартість виробництва.

Девальвація гривні може впливати на темпи інфляції як безпосередньо (через пряме подорожчання імпортованих споживчих товарів), так і опосередковано (через зростан-

ня цін виробників унаслідок подорожчання імпортованих товарів проміжного споживання).

Так, різке зростання курсу долара США та євро у квітні 2014 р. призвело до стрибка споживчих цін, насамперед на ті товари та послуги, де суттєвою є частка імпорту. Це транспортні послуги, ціни на які за квітень збільшилися на 10,1 % загалом, при цьому ціни на паливно-мастильні матеріали підвищилися більш ніж на 18 %. На 4,2 % за квітень 2014 р. підвищилися ціни на продовольчі товари загалом, а на ті продукти, частка імпорту у споживанні яких є значною, приріст цін становив 14-15 %. Загалом за січень-квітень 2014 р. індекс інфляції становив 106,4 %, а за перше півріччя він уже підвищився до 111,6 %. Черговий стрибок курсу у вересні 2014 р. мав такі ж наслідки: прискорилося зростання транспортних послуг, імпортованих товарів, житлово-комунальних тарифів (Державний комітет статистики України, n.d.).

Ще відчутніший був вплив девальвації гривні на динаміку цін виробників. За квітень 2014 р. вони підвищилися на 6,1 %, при цьому ціни виробників продуктів нафтоперероблення зросли більш ніж на 17 %. Почали різко зростати ціни у постачанні електроенергії, газу та пари: у квітні вони зросли на 2 %, у травні – ще на 6,1 %, а у червні – ще на 9,3 %.

Загалом за перше півріччя 2018 р. ціни виробників збільшилися на 18 %. При цьому ціни виробників харчових продуктів збільшилися на 14,4 %, що зумовило прискорення темпів зростання споживчих цін на продовольчі товари у другому півріччі. Ціни виробників нафтопродуктів збільшилися на 32,1 %, у постачанні електроенергії, газу та пари – на 16,5 %. Таке значне зростання цін на згадані продукти також стало додатковим чинником прискорення цінової динаміки не лише на споживчому ринку, але й за усіма іншими видами діяльності. Дуже значне підвищення цін виробників нафтопродуктів за підсумками 10 місяців 2018 р. (на 42,6 %) та у постачанні електроенергії, газу та пари (на 25,5 %) несе в собі значний інфляційний потенціал майбутнього (Державний комітет статистики України, n.d.).

Для України у таких економічних умовах єдиним шляхом збереження досягнутого рівня виробництва є забезпечення адекватного платоспроможного попиту, якому достане потенціалу нівелювати такий стрибок цін.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило посилення впливу цінових факторів на збалансованість попиту та пропозиції на всіх основних ринках економіки України і, насамперед, на ринку кінцевих продуктів та послуг. Аналітична оцінка впливу окремих цінових факторів на динаміку сукупного по-

питу та пропозиції дозволила визначити особливості цього впливу у сучасних умовах, характерних для економіки України, зокрема те, що високий рівень експортоорієнтованості промисловості та суттєва залежність кінцевого споживання від імпорту сприяють домінуванню впливу зовнішньоекономічних факторів на встановлення рівноваги на ринку кінцевих товарів та послуг. Серед цих факторів найвпливовішим став валютний курс.

Водночас одним із вагомих чинників інфляції залишається динаміка індивідуальних середніх витрат як основний формуючий фактор цін виробників. Економіка України є ресурсомісткою, що є наслідком недосконалої структури виробництва, обтяженої капіталомісткими та сировинними виробничими

осередками, та застарілих технологій. І саме це виступає основною перешкодою ефективній адаптації пропозиції українських товаровиробників до змін у сукупному попиті.

Так, зважаючи на те, що ситуація у 2014-2018 рр. і у короткостроковій перспективі визначається переважно політичними чинниками, подальший розвиток економічних процесів значною мірою не прогнозований і визначатиметься насамперед тим, чи припиняться бойові дії.

Якщо буде досягнуте мирне врегулювання у найближчий час економічна ситуація може кардинально змінитися. Необхідність відновлення зруйнованої інфраструктури означатиме розширення попиту, що сприятиме зростанню виробництва насамперед у реальному секторі.

Література

1. Савченко Т. Г. Генезис теорій економічної рівноваги. *Економіка і регіон*. 2010. № 1. С. 198–206.
2. Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні : монографія / за ред. М. І. Скрипниченко ; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». К., 2015. С. 195–219.
3. Сажир Ж. Согласование внутренних и мировых цен на сырьевые продукты в стратегии экономического развития России. *Проблемы прогнозирования*. 2011. № 6. С. 3–16.
4. Савченко Т. Г. Банківська система у формуванні та підтриманні рівноважних станів в економіці : монографія. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. 368 с.
5. Перехідна економіка: Сучасна Україна / за ред. С. М. Злупко. К. : Знання, 2006. 155 с.
6. Приходько А. В. Макроэкономика – особый раздел экономической теории. 2010. URL: <http://lib.rus.ec/b/204258/read> (дата звернення: 20.04.2019).
7. Геєць В. М., Скрипниченко М. І. Макроекономічне моделювання за секторами національної економіки у програмно-аналітичному інструментарії «Макропрогноз економіки України». *Математичне моделювання в економіці*. 2013. Вип. 1. С. 116–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mmve_2013_1_13 (дата звернення: 20.04.2019).
8. Мурашов С. Прогнозирование динамики цен производителей по видам экономической деятельности. *Экономист*. 2011. № 4. С. 62–71.
9. Державний комітет статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.04.2019).
10. Національний банк України : веб-сайт. URL: <https://www.bank.gov.ua/> (дата звернення: 20.04.2019).

References

1. Savchenko, T. H. (2010). Genesis of theories of economic equilibrium. *Economy and region*, 1, 198–206. (in Ukrainian)
2. Skrypnichenko, M. I. (Ed.). (2015). *Models for identification of macroeconomic imbalances in Ukraine*. Kiev. (in Ukrainian)
3. Sapir, Zh. (2011). Coordination of domestic and world prices for raw materials in the strategy of economic development of Russia. *Forecasting Problems*, 6, 3–16. (in Russian)
4. Savchenko, T. H. (2012). *The banking system in the formation and maintenance of equilibrium states in the economy*. Sumy: DVNZ «UABS NBU». (in Ukrainian)
5. Zlupko, S. M. (2006). *Transition Economy: Modern Ukraine*. Kiev: Znannia. (in Ukrainian)
6. Prikhod'ko, A. V. (2010). *Macroeconomics - a special section of economic theory*. Retrieved from <http://lib.rus.ec/b/204258/read>. (in Russian)
7. Heiets, V. M., & Skrypnichenko, M. I. (2013). Macroeconomic modeling by sectors of national economy in software and analytical tools “Macro forecast of economy of Ukraine”. *Mathematical modeling in economics*, 1, 116–129. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/mmve_2013_1_13. (in Ukrainian)
8. Murashov, S. (2011). Forecasting the dynamics of producer prices by type of economic activity. *Economist*, 4, 62–71. (in Russian)
9. State Statistics Service of Ukraine (n.d.). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (in Ukrainian)
10. National Bank of Ukraine (n.d.). Retrieved from <https://www.bank.gov.ua/>. (in Ukrainian)

КОРПОРАТИВНІ КОНФЛІКТИ: ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Погореленко Анастасія Костянтинівна
студентка

Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

пр. Науки, 9-А, Харків, 61166, Україна

e-mail: pogorelenko.a.k@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5332-5656

Активний розвиток форм підприємницької діяльності зумовлює активний розвиток відповідних корпоративних правовідносин. Вагома складова цих правовідносин – корпоративні конфлікти, які виникають внаслідок недосконалості правового механізму забезпечення прав суб'єктів корпоративних відносин. Запорукою успішної діяльності корпорації при наявності сформованих передумов корпоративного конфлікту – розуміння його соціальних, психологічних та економічних закономірностей.

Відзначено, що не останню роль в цьому відіграє розуміння сутності поняття «конфлікт», який виникає в ході: встановлення і досягнення цілей; розподілу і виконання посадових повноважень і завдань; розподілу ресурсів; реалізації комунікацій.

На основі систематизації трактувань категорії «корпоративний конфлікт» вітчизняними науковцями зроблено висновок, що суть корпоративного конфлікту зводиться до розбіжностей та/або суперечок, які виникають внаслідок діяльності корпорації та пов'язані з порушенням прав та бізнес-процесів між учасниками, задіяними на різних рівнях управління та діяльності корпорації.

Відмічено, що управління корпоративними конфліктами неможливо без виокремлення та структуривання його складових та розподілу на: власницькі, управлінські, конфлікти в трудовому колективі корпорації.

В якості поширеної причини конфліктів визначено необхідність ділити ресурси, які завжди обмежені, та розглянуто найбільш «гострий» вид зіткнення, спроможний привести до серйозних потрясінь у діяльності підприємства – виробничий конфлікт.

На підставі аналізу етапів розгортання виробничого конфлікту виокремлено основні етапи управління корпоративним конфліктом та зроблено висновок, що важлива складова регулювання корпоративних конфліктів – врахування додаткових технологій (інформаційних, комунікативних, соціально-психологічних, організаційних).

Визначено, що особливе місце в досліджуваному процесі посідає прийняття рішення з управління корпоративного конфлікту та його профілактика.

Ключові слова: конфлікт, складові конфлікту, етапи конфлікту, управління конфліктом, прогнозування конфлікту, профілактика конфлікту.

JEL Classification: D74; J52; M12.

КОРПОРАТИВНЫЕ КОНФЛИКТЫ: СОДЕРЖАНИЕ И ОСОБЕННОСТИ РЕШЕНИЯ

Погореленко Анастасия Константиновна
студентка

Харьковский национальный экономический университет
имени Семена Кузнеця

пр. Науки, 9-А, Харьков, 61166, Украина

e-mail: pogorelenko.a.k@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5332-5656

Активное развитие форм предпринимательской деятельности обуславливает активное развитие соответствующих корпоративных правоотношений. Весомая составляющая этих правоотношений – корпоративные конфликты, которые возникают в результате несовершен-

ства правового механизма обеспечения прав субъектов корпоративных отношений. Залогом успешной деятельности корпорации при наличии сложившихся предпосылок корпоративного конфликта является понимание социальных, психологических и экономических закономерностей.

Отмечено, что не последнюю роль в этом играет понимание сущности понятия «конфликт», который возникает в ходе: установления и достижения целей; распределения и выполнения должностных полномочий и задач; распределения ресурсов; реализации коммуникаций.

На основе систематизации трактовок категории «корпоративный конфликт» отечественными учеными сделан вывод, что суть корпоративного конфликта сводится к разногласиям и/или спорам, которые возникают в результате деятельности корпорации и связаны с нарушением прав и бизнес-процессов между участниками, задействованными на различных уровнях управления и деятельности корпорации.

Отмечено, что управление корпоративными конфликтами невозможно без выделения и структурирования его составляющих, и распределения на: собственнические, управленческие, конфликты в трудовом коллективе компании.

В качестве распространенной причины конфликтов определена необходимость делить ресурсы, которые всегда ограничены, и рассмотрен наиболее «острый» вид столкновения, способный привести к серьезным потрясениям в деятельности предприятия – производственный конфликт.

На основании анализа этапов разворачивания производственного конфликта выделены основные этапы управления корпоративным конфликтом и сделан вывод, что важная составляющая регулирования корпоративных конфликтов – учет дополнительных технологий (информационных, коммуникативных, социально-психологических, организационных).

Определено, что особое место в исследуемом процессе занимает принятия решения по управлению корпоративного конфликта и его профилактика.

Ключевые слова: конфликт, составляющие конфликта, этапы конфликта, управление конфликтом, прогнозирование конфликта, профилактика конфликта.

JEL Classification: D74; J52; M12.

CORPORATE CONFLICTS: CONTENTS AND FEATURES OF RESOLUTION

Anastasiia Pohorelenko
Student

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

9-A, Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine

e-mail: pogorelenko.a.k@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5332-5656

The active development of forms of business activity leads to the active development of relevant corporate relationships. An important component of these relationships is corporate conflicts that arise from the imperfection of the legal mechanism for securing the rights of corporate relations entities. The key to the successful activity of the corporation in the presence of the prerequisites for corporate conflict is understanding of its social, psychological and economic patterns.

It is noted that understanding of the essence of the concept of «conflict», which arise in the course of: the establishment and achievement of goals; the distribution and performance of authority and tasks; resource allocation; implementation of communications, is not the least important.

Based on the systematization of interpretations of the category «corporate conflict», local scientists concluded that the essence of corporate conflict is reduced to differences and/or disputes that arise as a result of the corporation's activities and related to the violation of rights and business processes between participants involved at different levels of management and the activities of the corporation.

It is reported that the management of corporate conflicts is impossible without the separation and structuring of its components and the division into: those depending on ownership, management, conflicts in the corporation's labor collective.

The common cause of conflicts is the need to share resources that are always limited and the most «acute» type of collision is considered, which can lead to serious turmoil in the activity of the enterprise – industrial conflict.

Based on the analysis of the stages of the production conflict, the main stages of corporate conflict management were identified and it was concluded that an important component of corporate conflict management is the consideration of additional technologies (information,

communication, social and psychological, organizational).

It is determined that a special place in the investigated process is the decision making on corporate conflict management and its prevention.

Keywords: Conflict, Components of Conflict, Stages of Conflict, Conflict Management, Conflict Prediction, Conflict Prevention.

JEL Classification: D74; J52; M12.

Постановка проблеми. Корпоративна форма підприємництва є сьогодні провідною як в більшості ринкових країн, так і в Україні. Як і будь-який суб'єкт, корпорація у своєму розвитку розвивається циклічно. Неодмінна складова цього – корпоративні конфлікти, зумовлені особливостями їх організаційної форми (оскільки, з точки зору процесу управління, формується кілька рівнів управлінських впливів всередині корпорації: акціонери, менеджмент, наймані робітники). З одного боку, конфлікти можуть торкатись будь-якої складової діяльності та розвитку корпорації (розподіл прибутку серед акціонерів, пошук додаткових джерел підвищення ефективності управління, розширення присутності корпорації на ринку, підвищення рівня продуктивності праці та ін.). З іншого боку, конфлікт може вийти за межі, власне, виробничого циклу та охопити зовсім іншу «площину» відносин «акціонер – менеджмент», «менеджмент – наймані робітники» або «наймані робітники – наймані робітники», наприклад, в частині вирішення матеріальних претензій або підвищення корпоративного статусу. Наявність цих збурень пояснюється періодичним загостренням конфлікту інтересів корпоративних відносин та іноді – відсутністю ефективних механізмів їх вирішення. Тому ця тема досліджень є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням змісту та особливостей конфлікту присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Т. В. Алесинська, А. Н. Дейнека, Ю. Д. Красовський, М. Г. Подпригора, Т. І. Сергієнко,

І. В. Тирпак та ін. В свою чергу, на дослідження змісту категорії «корпоративний конфлікт» та питань пошуку шляхів його розв'язання та профілактики спрямовані дослідницькі зусилля Г. В. Алексеева, О. М. Вінник, Е. І. Данілова, О. Б. Денис, В. Я. Горфінкель, А. Козер, О. Осипенко, В. О. Рибінцева, М. В. Шиліна та ін.

При цьому можна відмітити, що має місце відсутність єдності точок зору щодо змісту категорії «корпоративний конфлікт». Це спричиняє різні погляди на те, як управляти, запобігати та розробляти відповідні механізми їх врегулювання.

Метою статті є дослідження підходів до трактування категорії «корпоративний конфлікт», видів, етапів розгортання та управління, а також обґрунтування необхідності створення ефективної системи профілактики корпоративних конфліктів.

Основні результати дослідження. Запорука успішної діяльності корпорації при наявності сформованих передумов корпоративного конфлікту – не ігнорування або витіснення їх, а кропітка робота з ними за допомогою відповідних знань з управління та розв'язання (Пискунова, 2007). Її неможливо грамотно організувати без розуміння соціальних, психологічних та економічних закономірностей конфлікту.

Корпоративні відносини та притаманні їм конфлікти, являючи собою певну суперечність розуміння і викликаючи відповідні спори, неможливо грамотно вирішити без розуміння сутності конфлікту як соціально-економічної категорії. Узагальнення тлумачень різними авторами наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Систематизація трактувань категорії «конфлікт»

Автор	Трактування
Козер Л. (2000)	в основі лежить боротьба за певний соціальний статус та його цінності; цілями такої боротьби неодмінно є нейтралізація, нанесення збитку або знищення суперника котрий пов'язаний з конфліктом.
Данілова Е. І. (2012)	відкрите або приховане протистояння між людьми або групами людей; в основі таких зіткнень лежать протилежні інтереси, заздрість, суперництво або ж загалом відсутність взаєморозуміння між суб'єктами конфлікту.
Горфінкель В. Я. (2013)	певні розбіжності, що викликають щось негарне у відносинах між людьми.
Шилін М. В. (n.d.)	спосіб вираження протиріччя в інтересах чи поглядах між людьми; як правило, виражається протидією між учасниками та супроводжується негативними емоціями та іноді поведінкою поза нормами.
Сергієнко Т. І. (2012), Тирпак І. В. та ін. (2011), Красовський Ю. Д. (1997), Подпригора М. Г. (2008), Алесинська Т. В. та ін. (2006)	ситуація відсутності згоди між двома сторонами.

Джерело: узагальнено автором

Як видно з даних табл. 2, загальне розуміння змісту категорії «конфлікт» зводиться до певного протистояння, пов'язаного із зіткненням інтересів суб'єктів, задіяних у ньому. Інакше кажучи, конфлікт – це зіткнення двох або більш сильних мотивів, які не можуть бути задоволені одночасно (Губский, Кораблева & Лутченко В.А. (Eds.), 2002).

Конфлікти можуть бути породжені трудовим процесом, викликані психологічними особливостями людських відносин або особистою своєрідністю членів колективу. Як правило, вони виникають в ході: встановлення і досягнення цілей; розподілу і виконання посадових повноважень і завдань; розподілу ресурсів; реалізації комунікацій (Пискунова, 2007).

Найчастіше конфлікт розглядається як конкуренція в задоволенні інтересів та будь-які дії сторін, спрямовані на завдання збит-

ків будь-якого роду протилежній стороні (Хмурова & Новак, 2014).

На сьогодні, сучасний підхід до конфлікту ґрунтується на тому, що постійна й повна гармонія, відсутність нових ідей, які вимагають ламання старих прийомів і методів роботи, неминуче приводять до застою, гальмують розвиток інновацій і поступальний рух усієї організації. Саме тому менеджери повинні постійно підтримувати конфлікт на рівні, необхідному для здійснення творчої інноваційної діяльності в корпорації і вміло управляти конфліктом для досягнення цілей організації (Хмурова & Новак, 2014).

Дослідження змісту поняття «корпоративний конфлікт» свідчить про те, що думки вчених стосовно змісту поняття «корпоративний конфлікт» дещо відрізняються (табл. 2).

Таблиця 2

Систематизація трактувань категорії «корпоративний конфлікт»

Автор	Трактування
Алексеев Г. В. (2002)	суперечки, в основі котрих лежать порушення щодо прав акціонерів; результатом такого конфлікту може бути поява позову до товариства, що контролює акціонера, реструктуризація у складі акціонерів, обмеження повноважень органів управління або їх дострокове повне припинення.
Данілова Е. І. (2012)	конфлікти, що відбуваються протягом тривалого часу, і при цьому учасниками такого конфлікту є як учасники корпорації, так і суб'єкти із зовнішнього середовища; зазвичай, результатом таких суперечок є істотні зміни в діяльності компаній.
Вінник О. М. (2012)	в основі лежить розбіжність інтересів щодо корпоративних благ; суб'єктами є учасники корпоративних відносин; як правило, результатом таких відносин є настання негативних наслідків або виникнення потенційної загрози їх настання.
Осипенко О. (2003)	конфлікт протягом тривалого часу між суб'єктами апарату чи органів управління та трудовим колективом підприємства, та і загалом між компанією.
Рибінцев В. О., Хацер М. В. (2012)	основою суперечки та розбіжностей є матеріальні та нематеріальні ресурси акціонерних товариств із використанням всіх супровідних інструментів та методів впливу.
Денис О. Б. (2016)	результат дії суб'єктів корпоративних відносин у ситуаціях відсутності можливості одночасного задоволення інтересів усіх сторін; виникає у результаті бажання учасників змінити частку власності корпорації або дохід від неї.

Джерело: узагальнено автором

Як бачимо з даних табл. 2, трактування суті корпоративного конфлікту зводиться авторами до розбіжностей та/або суперечок, які виникають внаслідок діяльності корпорації та пов'язані з порушенням прав та бізнес-процесів між учасниками, задіяними на різних рівнях управління та діяльності корпорації.

Управління корпоративними конфліктами неможливо без виокремлення та структуривання його складових, які наведені в табл. 3.

Дані таблиці свідчать про доцільність включення до окремих складових корпоративного конфлікту його «причин» та «наслід-

ків», що дозволить підвищити ефективність управління ним.

Основними видами корпоративних конфліктів є наступні:

1. Власницькі конфлікти – це конфлікти:

- між різними групами акціонерів, а саме: конфлікти між контрольними і міноритарними акціонерами; корпоративним центром вертикально інтегрованого холдингу, в склад якого входить дана компанія, і крупними «незалежними» акціонерами компанії;
- між «старими» акціонерами, що отримали право володіння компанією в період первинної приватизації, та «новими» – по-

купцями акцій на вторинному ринку;
 – між вагомими міноритарними акціонерами, що мають різні погляди на основні напрямки розвитку компанії;

– між акціонерами, що входять в різні корпоративні альянси тощо.

2. Управлінські конфлікти – це конфлікти в системі управління корпорацією. Так, конфлікти між акціонерами та топ-менеджментом корпорації, як правило, трансформуються в корпоративні конфлікти між представницькими органами компанії – акціонерами та радою директорів і виконавчими органами – генеральним директором та правлінням. Необхідно зазначити, що такий вид корпоративного конфлікту є одним з

найпоширеніших в корпоративному секторі України.

3. Конфлікти в трудовому колективі корпорації – це конфлікти, що виникають між топ-менеджментом корпорації та її підлеглими, між окремими членами або групами трудового колективу, конфлікти за типом «особистість-група». До найпоширеніших конфліктів в трудових колективах відносять міжособистісні конфлікти, які характеризуються високою емоційністю і охопленням всієї сфери людських відносин. В корпораціях такі конфлікти виникають між співробітниками одного рангу, а також це можуть бути так звані службові та неслужбові конфлікти (Данілова, 2012).

Таблиця 3

Складові корпоративного конфлікту

Складова	Характеристика
Суб'єкти	Засновники; учасники/акціонери; саме товариство; органи товариства та посадові особи цих органів
Об'єкт	Благо, на досягнення якого спрямовані інтереси суб'єктів конфлікту: – матеріальне (майно товариства, прибуток, дивіденди); – нематеріальне (участь в управлінні, забезпечення контролю за діяльністю, договірні зв'язки, інсайдерська інформація, комерційна таємниця та ін.)
Причини	Обставини, що викликали появу конфліктної ситуації (порушення одним учасником корпоративних відносин прав та законних інтересів іншого учасника; неналежне регулювання корпоративних відносин на законодавчому та/або локальному рівні)
Наслідки	Порушення прав та інтересів учасника конфлікту; зменшення майнової бази корпорації (сплата штрафних санкцій за порушення посадовою особою покладених на неї обов'язків).

Джерело: складено автором за (Вінник, 2012)

Оснoву корпоративних конфліктів складає бажання змінити свій статус у компанії, отримати чи збільшити можливість контролювати і направляти поведінку іншої сторони.

Основними причинами конфліктів в трудовому колективі корпорації є організаційно-технічні (розподіл ресурсів, незадовільні комунікації, різні цілі тощо) та психологічні (індивідуальні психологічні особливості, соціально-психологічні явища тощо).

Зупинимось детальніше на конфліктах третього виду.

Природа корпоративного конфлікту – зіткнення економічних інтересів учасників, задіяних у виробничому процесі. Причина – зміна відношення працівників до праці. Відомо, що будь-яка ринкова система вільного підприємництва заснована на припущенні про те, що прибуток (кінцева мета діяльності корпорації) і матеріальна вигода (плата за труд співробітників корпорації) є провідними мотивами, за умови, що ринок слід обслуговувати з урахуванням довгострокових інтересів співробітників. Як правило, вони виникають в процесі функціонування підприємства та пов'язані із зіткненням інтересів: акціонерів та менеджменту корпорації, ме-

неджменту та найманих працівників, всередині найманих працівників (що взаємодіють між собою). Та якщо загальний інтерес компанії – збільшення прибутку (що дає їй можливість розвиватись, вдосконалюватись, розширюватись, модернізуватись, ставати конкурентоспроможною та ін.), то окремі індивідуальні інтереси співробітників, зазвичай, лежать в площині не тільки сумлінного виконання своїх посадових обов'язків, але й можливості задовольняти свої особисті поточні та перспективні потреби.

Поширеною причиною конфліктів є необхідність ділити ресурси, які завжди обмежені. В цьому процесі конфліктна ситуація майже неминуха.

Найбільш «гострий» вид зіткнення, спроби привести до серйозних потрясінь у діяльності підприємства – виробничий конфлікт. Його причинами можуть виступати:

– незадоволеність умовами оплати праці (затримка заробітної плати, несправедливе нарахування премій та бонусів співробітникам та ін.);

– незадоволеність навантаженням (надмірне перевантаження працівників без урахування винагороди, протилежні випадки – недостатнє навантаження, що впливає

на бонусну частину заробітної плати та ін.);
 – незадоволеність розподілом обов'язків (виконання роботи, яка не відповідає кваліфікаційному рівню або посадовим обов'язкам, перерозподіл невиконаних завдань одних відділів на співробітників інших відділів та ін.);
 – незадоволеність оснащенням робо-

чого місяця (неналежний стан або нестача робочого інструменту, обладнання та ін.) (Хмурова & Новак, 2014).

Його розгортання проходить у кілька етапів (рис. 1).

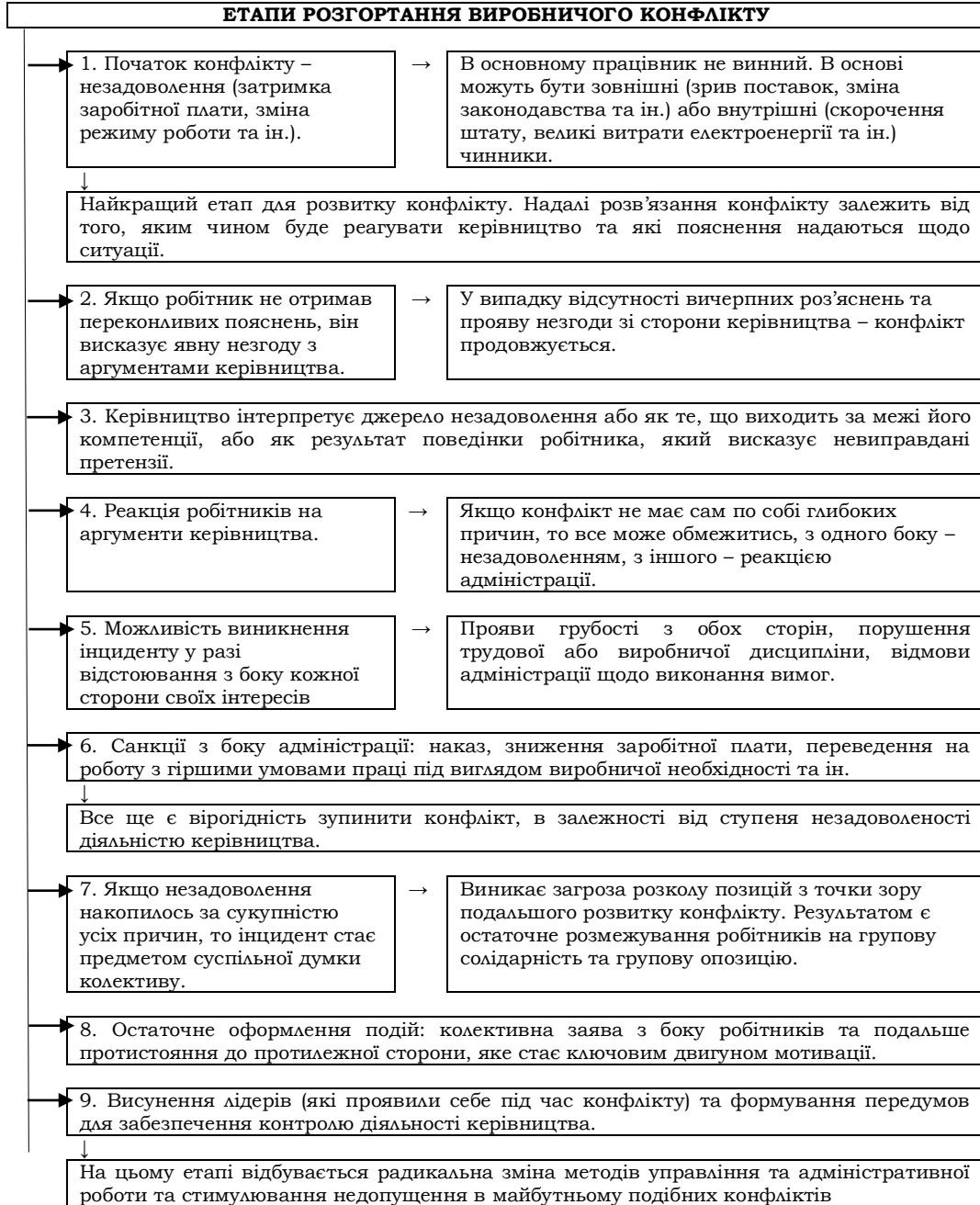

Рис. 1. Етапи розгортання виробничого конфлікту

Джерело: складено автором за (Пискунова, 2007)

Вирішення конфлікту в широкому розумінні є усуненням проблеми, що породила конфліктну ситуацію, і відновлення нормальних відносин між його учасниками. Цей складний процес включає види діяльності, наведені у табл. 4.

За видами корпоративні конфлікти можна розділити на два види:

– конструктивні – дозволяють виявити існуючі проблеми, помилки, похибки або порушення в управлінні корпорацією та знайти шляхи їх подолання (за умови швидкої ідентифікації вони не шкодять компанії);

– деструктивні – затяжні конфлікти, спрямовані на перерозподіл власності компанії, можуть на тривалий час «паралізувати»

її діяльність, утруднити взаємодію як між відповідальними особами та підрозділами, так і з партнерами (негативно впливають на загальні результати діяльності, призводять до збитків та втрат компанії) (Холод & Резнікова, 2010).

Важлива складова регулювання корпоративних конфліктів – це врахування деяких додаткових технологій:

1) інформаційних: ліквідація дефіциту інформації; виключення помилкової інформації; усунення чуток;

2) комунікативних: організація спілкування між суб'єктами конфліктної взаємодії;

3) соціально-психологічних: робота з неформальними лідерами і мікрогрупами; зниження соціальної напруженості та підвищення рівня соціального клімату в колективі;

4) організаційних: вирішення кадрових питань; використання методів стимулювання праці; оптимізація умов взаємодії співробітників (Зінчина, 2007).

Таблиця 4

Основні етапи управління корпоративним конфліктом

Етап	Характеристика
1. Прогнозування конфліктів і оцінювання їх функціональної спрямованості	Один із найважливіших видів діяльності суб'єкта управління, спрямований на виявлення причин даного конфлікту в потенційному розвитку. Основою прогнозування конфлікту є аналіз та вивчення об'єктивних і суб'єктивних умов та факторів взаємодії між людьми та їх індивідуально-психологічні особливості. Прикладом таких умов та факторів є: рівень соціальної напруженості, стиль управління, соціально-психологічний клімат, лідерство та мікрогрупи, інші соціально-психологічні явища.
2. Попередження або стимулювання конфлікту	<p>Попередження – вид діяльності суб'єкта управління, ціллю якого є недопущення виникнення конфлікту.</p> <p>Основними шляхами такого попередження конфліктів в організаціях можуть бути:</p> <ul style="list-style-type: none"> - постійна турбота про задоволення потреб і запитів співробітників; - врахування індивідуально-психологічних особливостей при підборі співробітників та їх розміщенні; - прийняття всіх рішень повинно базуватись на принципі соціальної справедливості, незалежно від того чиїх інтересів це торкається; - виховання співробітників, формування в них високої психолого-педагогічної культури спілкування тощо. <p>Стимулювання – вид діяльності суб'єкта управління, спрямований на провокацію, виклик конфлікту. Засобами стимулювання конфліктів можуть бути:</p> <ul style="list-style-type: none"> - постановка проблемного питання для обговорення на зборах, нарадах, семінарах і т. ін.; - критика ситуації, що склалася на нараді; - виступ з критичним матеріалом у засобах масової інформації тощо. <p>Стимулювання виправдане по відношенню до конструктивних конфліктів.</p>
3. Регулювання конфлікту	<p>Вид діяльності суб'єкта управління, спрямований на послаблення і обмеження конфлікту, забезпечення його розвитку вбк розв'язання.</p> <p>Регулювання як складний процес передбачає наступні етапи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - визнання реальності конфлікту конфліктуючими сторонами; - легітимізація: досягнення угоди між конфліктуючими сторонами з визнання і дотримання встановлених норм і правил конфліктної взаємодії; - інституалізація: створення відповідних органів управління, робочих груп з регулювання конфліктної взаємодії.
4. Вирішення конфлікту	<p>Вид діяльності суб'єкта управління, пов'язаний із завершенням конфлікту.</p> <p>Розв'язання конфлікту може бути:</p> <ul style="list-style-type: none"> - повним: досягається при усуненні причин, предмета конфлікту і конфліктних ситуацій; - неповним: здійснюється тоді, коли усуваються не всі причини або конфліктні ситуації. <p>У такому випадку неповне розв'язання конфлікту може бути етапом на шляху до його повного розв'язання.</p>

Джерело: складено автором за (Зінчина, 2007)

Особливе місце в досліджуваному процесі посідає прийняття рішення з управління корпоративного конфлікту – дії, які повинна зробити посадова особа з метою усунення причин, які спричинили конфлікт. Пошуком таких рішень можуть займатися:

– окремі особистості – у випадку міжособистісних конфліктів;

– управлінські підрозділи підприємства – керівництво, служба управління персоналом, відділи психології та соціології, профспілковий комітет та ін.

Пошук шляхів розв'язання конфліктів залежить від багатьох факторів (змісту кон-

флікту, умов виникнення та розвитку конфлікту та ін.). Треба відзначити, що універсального алгоритму тут немає. Але треба відмітити, що серед усіх способів подолання протистояння сторін співробітництво є найбільш ефективним. Для цього типу взаємодії характерним є те, що сторони намагаються досягти хоча б частини бажаного, піти на певні компроміси. Процес переговорів може бути розпочатий за таких умов:

– сторони крім протилежних інтересів мають і значні загальні інтереси;

– сторони вважають за можливе досягнення певного розуміння або домовлено-

сті, яка для них є більш вигідною, ніж інші альтернативи;

- вони вступають у дискусію в пошуках рішення, що їх взаємно задовольняє (Сафронова, 2006).

Практична складова вирішення корпоративних конфліктів – складання карти ліній конфліктів в корпорації. На першому етапі визначаються рівні конфліктів, наприклад: між персоналом та керівництвом; всередині колективу (між працівниками різних відділів та працівниками одного відділу); між персоналом та клієнтами. На другому етапі визначаються чіткі «лінії конфліктів» та причини конфліктів за кожною лінією. Це допоможе надавати рекомендації для вирішення поточних проблем, пов'язаних із конфліктністю (Хмурова & Новак, 2014).

Не менш важливий момент цієї роботи – профілактика корпоративних конфліктів, яка включає в себе наступні складові:

1. Інституціалізація конфлікту, тобто встановлення норм і процедур врегулювання або вирішення конфлікту. Зазвичай інституціалізація включає:

- заборону на застосування насильницьких засобів;
- обмеження кількості учасників і сфер прояву конфлікту;
- прийняття усіма сторонами певних правил вирішення конфлікту: організаційних етичних норм, чітких домовленостей тощо;
- контроль з боку третіх осіб – керівництва.

2. Легітимація процедури вирішення конфлікту, тобто визнання усіма його сторонами правомірності і справедливості певного порядку дій. Легітимація процедур вимагає їх фіксації в спеціальних документах і широкого ознайомлення з ними усіх учасників конфлікту.

3. Структуризація конфліктуючих груп, тобто визначення складу учасників конфлікту, представників (лідерів) груп, що змагаються, різних центрів групового впливу і їх силу. Важливо знати, з ким можна вести роботу по вирішенню конфлікту, домовлятися і укладати відповідні угоди. Неструктуровані, аморфні групи носіїв конфліктних інтересів небезпечніші, оскільки вони менш керовані і схильні до непередбачуваних руй-

нівних дій.

4. Редукція конфлікту, тобто його послідовне послаблення шляхом перекладу на м'якший рівень протистояння або протистояння (Хмурова & Новак, 2014).

Можна виділити дві взаємозв'язані лінії (два поля) редукції конфлікту в залежності, по-перше, від характеру сприйняття опонента, по-друге, від характеру суперництва.

Перша лінія припускає послідовне просування в сприйнятті образу опонента по наступних східцях: «супротивник (непримиренна боротьба) – суперник (протистояння з певного питання) – співробітник (тимчасова взаємодія) – партнер (постійна співпраця) – союзник (помічник в певній області) – друг».

По другій лінії характеру суперництва редукція протистояння проходить наступні східці: «війна (необмежений спектр боротьби, застосування крайніх засобів) – насильство (обмежена сфера крайнього протистояння) – агресивність (окремі ворожі дії) – суперництво (конкуренція, змагання за певними правилами) – ворожість (неприятність, недружні стосунки) – напруженість (настороженість, очікування недружніх дій) – суперечка (ідейне протистояння) – незгода (розбіжність думок) – консенсус (згода)».

Грані між окремими східцями в зниженні конфліктної напруженості дуже відносні, багато в чому умовні. При управлінні конфліктом не обов'язково послідовно проходити усі вказані етапи. У будь-якому випадку зниження напруженості підвищує шанси на зменшення руйнівних наслідків конфлікту і на його швидший і безболісний дозвіл (Хмурова & Новак, 2014).

Висновки. Попередженню виникнення корпоративних конфліктів та їх цивілізованому розв'язанню сприяє, насамперед, оптимальне регулювання корпоративних відносин (у тому числі правове) на рівні не тільки діючих нормативних документів, а також відповідні регуляції на рівні внутрішньокорпоративних документів. Підходи до розв'язання корпоративних конфліктів повинні бути системними та враховувати комплекс чинників: економічних, правових, культурних, психологічних та ін. Фрагментарні кроки в цьому напрямі лише погіршать загальну ситуацію (Соляник & Кулинич, 2014).

Література

1. Пискунова Л. П. Экономическая конфликтология : учебное пособие. Екатеринбург, 2007. 150 с.
2. Козер Л. Функции социального конфликта. М. : Идея-Пресс, 2000. 208 с.
3. Данілова Е. І. Дослідження корпоративних конфліктів в корпораціях авіаційної галузі України. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2012. № 33. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/407/395> (дата звернення: 09.05.2019).
4. Горфинкель В. Я. Экономика предприятия. М. : Проспект, 2013. 670 с.
5. Шилин М. В. Конфликт: виды и способы разрешения конфликтов. URL: <http://www.financiallawyer.ru/newsbox/society/ /183529115.html> (дата звернення: 09.05.2019).
6. Сергієнко Т. І. Конфлікти в колективі і роль керівник у їх вирішенні. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2012. № 48. С. 236–242.

7. Тирпак І. В., Тирпак В. І., Жуков С. А. Основи економіки та організації підприємництва. К. : Кондор, 2011. 284 с.
8. Красовский Ю. Д. Управление поведением в фирме: эффекты и парадоксы : (на материалах 120 российских компаний) : практическое пособие. М. : ИНФРА-М, 1997. 361 с.
9. Подопригора М. Г. Организационное поведение. Таганрог : ТТИ ЮФУ, 2008. 261 с.
10. Маркетинг/ Т. В. Алесинская и др. ; под общей ред. В. Е. Ланкина. Таганрог : ТРТУ, 2006. 241 с.
11. Философский энциклопедический словарь / ред. сост. : Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. М. : ИНФРА-М, 2002. 576 с.
12. Хмурова В. В., Новак О. С. Управління конфліктами на підприємствах сфери послуг. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2014. № 1(23). С. 106–123. URL: http://knutd.edu.ua/publications/pdf/Ukrainian_editions/Hmurova2015060405.pdf (дата звернення: 09.05.2019).
13. Алексеев Г. В., Бобрышев А. Д., Боханова Е. Н. Корпоративные конфликты: причины их возникновения и способы преодоления. М. : Едиториал, 2002. 298 с.
14. Вінник О. М. До проблеми корпоративних конфліктів. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1(41). С. 407–415.
15. Осипенко О. Современный корпоративный конфликт (природа, границы, разновидности, способы регулирования). *Вопросы экономики*. 2003. № 10. С. 50–65. DOI: 10.32609/0042-8736-2003-10-50-65.
16. Рибінцев В. О., Хацер М. В. Сутність та класифікація корпоративних конфліктів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2012. № 748. С. 95–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2012_748_17 (дата звернення: 09.05.2019).
17. Денис О. Б. Суть та специфіка корпоративних конфліктів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 17. Ч. 1. С. 12–14. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_17/1/4.pdf (дата звернення: 09.05.2019).
18. Зінчина О. Б. Конфліктологія : навчальний посібник. Харків : ХНАИН, 2007. 164 с.
19. Холод В. В., Резнікова А. С. Корпоративні конфлікти та шляхи їх подолання. 2010. URL: http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73501.doc.htm (дата звернення: 09.05.2019).
20. Сафронова О. М. Методи регулювання корпоративних відносин та особливості їх упровадження в Україні. 2006. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/soc/05somouu.pdf> (дата звернення: 09.05.2019).
21. Соляник О. М., Кулинич І. А. Особливості виникнення корпоративних конфліктів та шляхи їх подолання. *Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О. Ф., м. Суми, 6-8 травня 2014 р. : в 2 т. / за заг. ред. О. В. Прокопенко, О. В. Люльова. Суми : СумДУ, 2014. Т. 1. С. 277–278.*

References

1. Piskunova, L. P. (2007). *Economic Conflict: A Manual*. Ekaterinburg. (in Russian)
2. Kozler, L. (2000). *Functions of Social Conflict*. Moscow: Ideya-Press. (in Russian)
3. Danilova, E. I. (2012). Investigation of corporate conflicts in aviation corporations of Ukraine. *Problems of improving the efficiency of infrastructure*, 33. Retrieved from <http://jrn1.nau.edu.ua/index.pp/PPEI/article/viewFile/407/395>. (in Ukrainian)
4. Gorfinkel, V. Ya. (2013). *Economy of the enterprise*. Moscow: Prospekt. (in Russian)
5. Shilin, M. V. (n.d.). Conflict: Types and ways to resolve conflicts. Retrieved from: <http://www.financiallawyer.ru/newsbox/society/183529115.html>. (in Russian)
6. Sergienko, T. I. (2012). Conflicts in the team and the role of leader in their decision. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, 48, 236–242. (in Russian)
7. Тирпак, І. В., Тирпак, В. І., & Zhukov, S. A. (2011). *Fundamentals of Economics and Entrepreneurship*. Kiev: Kondor. (in Ukrainian)
8. Krasovsky, Yu. D. (1997). *Management of behavior in the company: effects and paradoxes: (based on 120 Russian companies): a practical guide*. Moscow: INFRA-M. (in Russian)
9. Podoprighora, M. G. (2008). *Organizational Behavior*. Taganrog: TTI YuFU. (in Russian)
10. Alesinskaya, T. V., Dejneka, L. N., Proklin, A. N., Fomenko, L. V., et al. (2006). *Marketing*. Taganrog: TRTU. (in Russian)
11. Gubskij, E. F., Korableva, G.V., Lutchenko, V.A. (Eds.). (2002). *Philosophical Encyclopedic Dictionary*. Moscow: INFRA-M. (in Russian)
12. Khmurova, V. V., & Novak, O. S. (2014). Conflict management at service companies. *Bulletin of the Kiev Institute of Business and Technology*, 1(23), 106–123. Retrieved from http://knutd.edu.ua/publications/pdf/Ukrainian_editions/Hmurova2015060405.pdf. (in Ukrainian)
13. Alekseev, G. V., Bobryshev, A. D., & Boxanova, E. N. (2002). *Corporate conflicts: the reasons for their occurrence and ways to overcome them*. Moscow: Editorial. (in Russian)
14. Vinnik, O. M. (2012). To the problem of corporate conflicts. *Universitetski naukovy zapysky*, 1(41), 407–415. (in Ukrainian)
15. Osipenko, O. (2003). Contemporary corporate conflict (nature, boundaries, varieties, methods of regulation). *Pytannia ekonomiky*, 10, 50–65. doi: 10.32609/0042-8736-2003-10-50-65. (in Russian)
16. Rybintsev, V. O., & Hatser, M. V. (2012). The essence and classification of corporate conflicts. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik». Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, 748, 95–99. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2012_748_17. (in Ukrainian)
17. Denis, O. B. (2016). Essence and Specificity of Corporate Conflicts. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seria: Ekonomichninauky*, 17, 1, 12–14. Retrieved from http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_17/1/4.pdf. (in Ukrainian)
18. Zinchina, O. B. (2007). *Conflictology: Textbook*. Kharkiv: KhNAYN. (in Ukrainian)
19. Kholod, V. V., Reznikova, L. S. (2010). Corporate conflicts and ways to overcome them. Retrieved from http://www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73501.doc.htm. (in Ukrainian)
20. Safronova, O. M. (2006). Methods of regulation of corporate relations and Features of their implementation in Ukraine. Retrieved from <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/soc/05somouu.pdf>. (in Ukrainian)
21. Solianyuk, O. M., & Kulynych, I. A. (2014). Features of the emergence of corporate conflicts and ways to overcome them. *Ekonomichni problemy staloho rozvytku: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 279–281). Sumy: SumDU. (in Ukrainian)

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Випуск 57

Журнал

Українською, англійською та російською мовами

Відповідальний за випуск Пуртов В.Ф.

В авторській редакції

Підписано до друку 11.11.2019. Формат 60x84/8. Папір офсетний. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 6,2. Обл.-вид. арк. 5. Наклад 100 пр. Замовлення № 92/19.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна
Тел. 705-24-32